

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nun Kişileri
The Characters Of Dirse Han Oglu Bogac Han Boyu

Dursun Can EYÜBOĞLU

Araştırmacı-Yazar, İstanbul, Türkiye

ORCID: 0000-0003-4163-0976| Email: dursuncaneyuboglu@gmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atıf: Eyüboğlu, D. C. (2025) Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nun Kişileri. *Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 111-130.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 12.05.2025 **Kabul Tarihi / Accepted:**20.06.2025

Yayın Tarihi / Published: 30.06.2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June 5

Cilt/ Volume: 5 Sayı/ Issue: 1

Sayfa / Pages: 111-130

İntihal / İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two reviewers and confirmed to be plagiarism-free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi / Siirt University Journal of Social Sciences Research

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Dursun Can Eyüboğlu). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Öz

Dede Korkut Destanları, Türk dili, edebiyatı, tarihi, coğrafyası, kültürü, eski Türk yaşamı vb. hakkında değerli bilgiler içeren büyük bir destan daireleri bütünüdür. Dede Korkut Destanları'nın; nüshaları, yazmaları, varyantları, araştırılması, incelenmesi, değerlendirilmesi sahası olan Korkutbilimi canlı, sürekliliği olan, dinamik bir alandır. Dede Korkut Kitabı'ndaki birinci boy Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'dur. Boyun konusu, bir baba ile oğul mücadelesi görünümündeki bir taht ve nüfuz mücadelesidir. Destanın çok daha eski mitolojik kökleri olabilir. Bu boy Dede Korkut'ta az kişinin adının geçtiği boylardan biridir. Boyun başkahramanı Boğaç Han'dır. Bu boyda, diğer Dede Korkut boylarında görülen birçok kişi, Oğuz beyleri görülmez. Boyda yer alan kırk yiğit, kırk namert haline gelerek olumsuz anlamda işlenmiştir. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda Bayındır Han, Boğaç Han, Dede Korkut, Dirse Han, Dirse Han'ın Hatunu, Hızır-İlyas, Kam Gan kişi adları geçmektedir. Bu çalışmada Dede Korkut'taki Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nun kişileri incelenmiştir. Anlatıda geçen kişiler bir bütün olarak incelenmiş, kişiler üzerinde genel bir değerlendirme yapılmıştır. Böylece anlatıdaki kişilerin, Oğuz topluluğunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamak amaçlanmıştır. Az kişi adının geçtiği boyda öteki Dede Korkut boylarında geçen birçok kişi görülmez. Kişiler açısından bu boy farklıdır.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Boğaç Han, Dirse Han, Destan, Kişi.

Abstract

Dede Korkut Epics are a large epic circle that contains valuable information about Turkish language, literature, history, geography, culture, ancient Turkic life, etc. Dede Korkut Epics; copies, manuscripts, variants, research, examination, evaluation field, Korkutology, is a lively, continuous, dynamic field. The first epic in the Book of Dede Korkut is Dirse Han Oğlu Bogac Han Boyu. The subject of the epic is a struggle for throne and power in the form of a father and son struggle. The epic may have much older mythological roots. This epic is one of the epics in which few people are mentioned in Dede Korkut. The protagonist of the epic is Bogac Han. Many people seen in other Dede Korkut epics, including Oghuz lords, are not seen in this epic. The forty brave men in the epic are treated negatively by becoming forty scoundrels. In Dirse Han Oğlu Bogac Han Boyu, the personal names of Bayindir Han, Bogac Han, Dede Korkut, Dirse Han, Dirse Han's Wife, Hızır-İlyas, Kam Gan are mentioned. In this study, the characters of Dirse Han Oğlu Bogac Han Boyu in Dede Korkut are examined. The characters in the narrative were examined collectively and a general evaluation was made on the people. Thus, it is aimed to contribute to a better understanding of the characters and the Oghuz community of the epic. In the epic where few people's names are mentioned, many people mentioned in other Dede Korkut epics are not seen. This epic is different in terms of characters

Keywords: Dede Korkut, Bogac Han, Dirse Han, Epic, Character.

Giriş

İnsanlık, modern anlamda insanlar birkaç yüz bin yıldır vardır. Bu sürecin büyük bir kısmında insanlar avcı-toplayıcı küçük gruplar şeklinde yaşamışlardır. Buzul Çağı'nda insanlar, av hayvanlarının sayısı az nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde bol olduğundan, beslenme amacıyla soğuk havada hayvanların etini uzun süre muhafaza edebildiklerinden, birçok yerler buz-kar altında olduğu için tarım yapılamadığından, nüfus az olduğu için rahatça beslenebildiklerinden, avcı-toplayıcı küçük gruplar halinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ancak M.Ö. 12-M.Ö. 10 binli yıllardan sonra, Buzul Çağı'nın sona ermesi, hava sıcaklıklarının artması, buzulların-karların eriyerek sulak alanların çoğalması, av hayvanlarının sayısının azalması vb. nedenlerle, insanlık tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. İnsanlık yavaş yavaş tarımı icat etmiş, yerleşik yaşama geçmeye başlamış, ilk tarihi yapılar ortaya çıkmış, nüfus artışı görölmüş, artan nüfusu idare etmek, bir arada tutmak, can ve mal güvenliğini sağlamak, daha da güçlenmek için kabile, mal-mülk, sermaye birikimi vb. amacıyla işbölümü artmış, organizasyonlar gelişmiş, yeni inanışlar, mitolojiler, efsaneler, akrabalık-soy bağları, bağlılık-ihanet kavramları, yurt-vatan anlayışı ortaya çıkmış, kabile, boy, akraba ilişileri ile farklı kabilelerle birlikte hareket etme fikri vb. önem kazanmıştır. İnsanların nüfusunun artması, belli bölgelerde bir arada yaşayan insanların çeşitli amaçlarla konsolide olarak, ortak unsurlar geliştirmeleri, insan topluluklarının aralarındaki işbölümü ve rekabetin artması, iletişim (yazı, mektup vb.) ve ulaşımın (at, deve vb.) gelişmesi, çeşitli hayvanların evcilleştirilmesi, yeni madenlerin kullanımı, yeni tekniklerin icat edilmesi sonucunda kültür bölgeleri, ilk milletler, devletler ortaya çıkmaya başlamıştır. İnsanlığın geçirdiği bu dönüşümler aynı zamanda insanlar arasında çeşitli liderlerin, kahramanların, grupların, sınıfların ortaya çıkmasına neden olmuş, böylece yavaş yavaş ilk destanlar da ortaya çıkmaya başlamıştır.

Destan sözcüğü Türkçe'ye, “*efsane, mesel, hikayet-i güzeştegan*” anlamında kullanılan Farsça kökenli *dastan* sözcüğünün ses ve anlam değişikliğiyle girmiştir. Türkçe'deki kahramanlık konulu, olağanüstü motifleri içeren *destan* teriminin karşılığı olarak; Batı dillerinde *epique, epopee, epos, epic, leğende*; Arapça'da *el-sra, el-kada*; Farsça'da *himsi*; İngilizce'de *epic, epos, epopee*; İspanyolca'da *romancero, cantar, epopeya*; Almanca'da *epos, heldenlied, heldenepos, heldensaga*; İtalyanca'da *epica, canzone di gesta*; Portekizce'de *epopeia, romanceiro, poesia epica*; Rusça'da *pos, popeja, byliny* terimleri kullanılmaktadır (Oğuz, 2004: 5-6).

Eski Türklerin, M.Ö. üçüncü-M.Ö. ikinci binli yıllarda, Sümer, Asur gibi eski halklarla çağdaş, Orta Asya'da Afanasyevo, Andronovo kültürleri zamanında yaşayan atalarından veya İskit/Saka, Hun, Köktürk vb. dönemlerinde yaşayan atalarından derlemeler yapılarak yazıya geçirilmiş olsaydı, büyük olasılıkla, Dede Korkut Destanları'nın, birçok Türk destanlarının, hikayelerinin, efsanelerinin, masallarının, mitlerinin vb. arkaik eski varyantları günümüze ulaşmış olacaktı. Ancak yazı, kullanılmakla birlikte, geç bir tarihte yaygınlaştığı için, derlemeler oldukça geç bir tarihte yapılmaya başlandığı için, ayrıca bir zamanlar dünyanın en büyük kütüphaneleri arasında yer alan Orta Asya'daki yazmaların bulunduğu bazı kütüphaneler, savaşlar, yağmalar sırasında yakılıp yıkıldığı için, günümüze eski Türk destanlarının, türlü anlatılarının sadece kalıntıları, küçük kırıntıları kalmıştır. Eski yapıtlardaki Alp Er Tunga hakkındaki bazı parçalar buna örnek verilebilir. Bugün elde olanların çoğu aslında yüzlerce, binlerce destanın, varyantın, sadece kısa metinleridir. Başta Dede Korkut olmak üzere eski Türk destanlarının birçoğu aslında, en görkemli çağında, bugün dünyanın en uzun destanı olarak bilinen Manas Destanı gibi, oldukça hacimliydi. Bu yüzden Dede Korkut'u değerlendirirken bunu göz önünde bulundurmak gereklidir.

Korkut ile ilgili masal-hikaye, efsane, nağme, şarkı, destansı eserler ile tarihi yazılı kaynakların Avrasya'yı, Orta Asya'yı ezelden beri mekan tutan Türklerin nesillerinde korunmuş olması, geçmiş hayatın güzide teşebbüsü, ortak tarihimizin altın direği olduğunu göstermektedir. Belki de bu yüzden de 19. asrın başından beri Korkut ile ilgili araştırmalar, sadece bugünkü Türk halklarında değil, dünyanın medeni ölkelerinde de yazılıp yayımlanmaktadır ve yazılmaya devam edeceği düşünölmektedir. Türk dilli halkların edebi-folklorik miraslarının içinde en çok bahsedilen ve dünya bilginlerinin ilgisini daha çok çeken Dede Korkut Kitabı'dır (İbrayev, 2000: 16-21).

Dede Korkut Destanları, tarihi kayıtlar ile varlığı bilinen, ancak ele geçmemiş asıl büyük, manzum, bütün bir Oğuz destanından ayrılmış ve hikayeleşmeye yönelmiş büyük destan parçalarından oluşmaktadır (Ergin, 2017: 10). Oğuzname esasına dayalı olan Dede Korkut anlatıları, yakın tarihe bakıldığında, Oğuzların farklı sınırlara sahip olmadıkları bir zaman dilimi içinde, bütün Oğuz Türklerinin ortak sözlü geleneğinin bir ürünü, uzak tarihe bakıldığında ise bütün Türk boylarının ortak

destanlarıdır (Erdem, 1998: 324). Türk tarihi ve Türk dili gibi tek kaynağa bağlı olan ve zamanla değişik coğrafyalara adapte edilerek, yeni kahramanlara bağlı olarak tekrar tekrar üretilen bir Türk destanı anlayışı söz konusudur (Bekki, 2016: 280).

Dede Korkut Destanları'nın destan, hikaye, efsane, masal gibi farklı türlerde birçok varyantı, nüshası, el yazması vardır ki, bunlar içerisinde en bilineni, metinlerin keşfedildikleri yerler Dresden ve Vatikan adlarıyla tanınan iki nüshası olan Dede Korkut Kitabı'dır (Ergin, 1964; Ergin, 1989; Gökyay, 1973; Tezcan ve Boeschoten, 2001; Özçelik, 2016). Ayrıca Berlin kopyası da vardır. Dede Korkut Destanları'nın bir varyantı ise Türkmen Halk Nüshası'dır ve Türkmen/Türkmenistan varyantı olarak bilinmektedir (Erdem, 1998; Tural ve Nurmehmet, 1999). Dede Korkut Destanları'nın bir varyantı da 2019 yılında keşfedilmiş olan Türkmen Sahra/Günbet el yazmasıdır (Ekici, 2019; Shahgoli vd., 2019). Destanın yeni keşfedilmiş olan Ankara, Bursa yazmaları da vardır (Sertkaya, 2022). Destanın Türk halklarından ve başka milletlerden yapılan birçok derleme varyantı da vardır. Özellikle Bamsı Beyrek (Bey Böyrek), Basat-Tepegöz gibi boyların Türk Dünyası'nın farklı bölgelerinden derlenmiş çok sayıda varyantı vardır (Gülensoy, 1988; Alptekin, 2001; Bayat, 2003). Gelecekte anlatının yeni nüshaları, el yazmaları keşfedilebilir, yaşayan varyantlarından yeni derlemeleri de yapılabilir. Bu bakımdan Dede Korkut anlatıları; nüshaları, yazmaları, varyantları, araştırılması, incelenmesi, değerlendirilmesi sahası olan Korkutbilimi, canlı, sürekliliği olan, dinamik bir alandır.

Dede Korkut anlatıları, farklı tarihi dönemlerin ürünleri olup, farklı tarihi süzgeçlerden geçip, farklı dönemlerde yazıya geçirilerek günümüze gelmiş, bugün de Türkler arasında farklı türlerde yaşamaya devam etmektedir ki, bu nedenle destan, hikaye, efsane, masal, mitoloji vb. çok sayıda anlatı türü ile ilgilidir. Örneğin; Basat-Tepegöz ile Deli Dumrul boylarında mitoloji, masal unsurları ön plana çıkarken; Salur Kazan anlatılarında destan; Bamsı Beyrek anlatılarında destan ve hikaye; Korkut Ata anlatılarında efsane unsurları ön plandadır. Bunlar, az veya çok, tarihi-coğrafi bağlar taşımaktadır. Dede Korkut anlatıları, çoğunlukla destan veya destani-hikaye olarak bilinmektedir (Eyüboğlu, 2024: 13).

Dede Korkut bir destan olduğundan içerisinde bazen savaş unsurları görülebilir. Ancak bunlar oldukça azdır, bazen destanların sonunda, bazen ise başında veya ortasında bir iki paragraftan ibarettir. Bunların çoğu da benzer, klişe ifadelerdir. Düşmanlarla gerçekten savaşmış hissi veren destanların sayısı birkaçı geçmez. Bazı destanların sonundaki savaş tasvirlerinde tek tek önde gelen bazı Oğuz yiğitlerine yer verilse de, bunlar aslında savaşla ilgili olmayıp, destancının ortak hafızadan edindiği, kişilerin belli özelliklerinin belirtildiği tanıtımlardır. Bu açıdan Dede Korkut Destanları'nın özü barışçıldır. Zaten Dede Korkut gibi bir aksakalın, bir bilgenin anlattığı, içerisinde birçok özlü sözlerin, öğütlerin, değerlerin olduğu bir eserden de beklenen durum budur. Destanların çoğundaki hakim unsur eski Türklerin/Oğuzların gündelik, sosyal yaşamıdır, kültürüdür. Örneğin; Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, her ne kadar bir savaş varmış gibi görünse de aslında destandaki hakim unsurlar, en geniş yer kaplayan kısımlar; çocuksuz bir çiftin çocuk sahibi olabilmek için verdiği mücadeleler, bir kocanın karısıyla konuşmaları, bir çocuğun doğumu, bir gencin ad alması, bir annenin evladıyla konuşmaları, bir evladın annesiyle konuşmaları, bir evladın babasıyla konuşmaları, aile içi ilişkiler, gündelik yaşamdır. Bu açıdan Dede Korkut, eski Türk sosyal yaşamından kesitler sunan, özü barışçıl, insani, ailevi bir destandır.

1. Dede Korkut Kişileri

Bu bölümde Dede Korkut'taki kişilere yer verilecektir. Birçok değerli araştırmacı Dede Korkut Destanları'nda isimleri geçen kişilerden bahsetmişler, onları çeşitli açılardan değerlendirmişlerdir. Makale sınırını aşmamak için yalnızca bazı örneklere yer verilecektir. Dede Korkut'taki kişiler genel olarak ele alınacak, genel bir değerlendirme yapılacaktır. Bunlar makalenin konusu, kapsamı içerisinde. Dede Korkut'taki toplumun bir bütün olarak da ele alınması Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'ndaki kişilerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Çünkü Dede Korkut'taki kişiler bir taraftan bireysel çizgiler taşırken, bir taraftan da bir toplumun üyesidirler. Dede Korkut anlatıları bugünkü anlamdaki gibi bireyselliğin ön plana çıktığı bir dönemin ürünü olmayıp, toplumun, boy düzeninin önemli bir yere sahip olduğu eski dönemlerin bir ürünüdür. Bu nedenle Dede Korkut'ta geçen birçok kahramanın düşünce ve davranışlarında, karakterlerinde, içerisinde yaşadıkları toplumun izleri de görülmektedir. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'ndaki kişiler Dede Korkut'taki Oğuz toplumunun bir üyesidirler, en azından destanda öyle gösterilmişlerdir. Bu yüzden Dede Korkut'taki kişilere de genel olarak yer verilmiştir. Çünkü bunlar birbiriyle ilişkili olup Dede Korkut anlatılarındaki ve Dirse Han

Oğlu Boğaç Han Boyu'ndaki kişilerin/karakterlerin/tiplerin, Oğuz topluluğunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamak umulmaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nın yazıya geçirilişinin üzerinden yüzyıllar geçmiştir. Toplum yapısı, insanların hayata bakış açıları, değerleri, bu anlatıların algılanışı, dinleyici/okuyucu kitlesi bugün çokça değişmiştir. Toplumdaki bu değişimlere paralel bir şekilde ideal kahraman tipi ve yaşamı da az çok değişmiştir. Bu durum bazı halk anlatılarının günümüz varyantlarına da yansımıştır.

Muharrem Ergin'e göre, Dede Korkut Hikayelerinde, başta tüm beylerin kendisine bağlı olduğu bir han olan ve hanlar hanı olarak nitelendirilen Kam Gan oğlu Bayındır Han vardır. Bayındır Han, genellikle arka plandadır, hikayelerin hiç birinde kahraman olarak görünmez. Mevki bakımından ondan sonra Kazan Bey gelmektedir. Ulaş oğlu Salur Kazan, Bayındır Han'ın beylerbeyi olup aynı zamanda damadıdır, İç Oğuz ve Taş/Dış Oğuz beyleri kendisine bağlıdır. Dede Korkut Hikayelerinin baş kahramanıdır. Kazan Bey'den sonra ona bağlı Oğuz beyleri gelmektedir. Oğuz beylerinin bir kısmı hikayelerin esas kahramanı durumunda, ötekileri ise derece derece olaylara karışan, divanlarda, toplantılarda isimleri geçen kişilerdir. Asıl kahramanlar; Dirse Han ve oğlu Buğaç Han, Bamsı Beyrek, Kazan Bey'in oğlu Uruz, Delü Dumrul, Kanlı Koca ve oğlu Kan Turalı, Kazılık Koca ve oğlu Yigenek, Aruz ve oğlu Basat, Begil ve oğlu Emren, Egrek ve Segrek'dir (Ergin, 1989: 23-24).

Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkut'ta geçen (Dede Korkut'la ilgili) kişileri şöyle sınıflandırmıştır: Dede Korkut. *Oğuz Beyleri*: Arız, Avşar Bey, Basat, Bay Bura, Bayındır Han, Begil, Beyrek, Bican Bey, Boğaç Han, Bügdüz Emen, Demür Gücü, Dirse Han, Dölek Evren, Dumrul, Dündar, Egrek, El-almış, Emren, Eren, Etil, Evren, Kanturalı, Kapak Kan, Kara Budak, Karacuk Çoban, Kara Çekür, Kara Güne, Karaman, Kaçar, Kazılık Koca, Kılbaş, Kulmaş, Kırk Kınuk, Kıyan Gücü, Kıyan Selçük, Kondan, Kozan, Mamak, Otman-oğlu, Rüstem, Rüstem, Salur Kazan, Sarı Çoban, Sarı Çoban, Segrek, Süleyman, Şir Şemsettin, Ters-uzamış, Urulmuş Han, Uruz, Yaltacuk, Yapağılı Koca, Yegenek, Yünlü Koca. *Kafir Beyleri*: Ağ Melik Çeşme, Arslan Melik, Başı-Açuk, Boğacuk Melik, Direk Tekür, Kara Tekür Melik, Kara Tüken Melik, Parasar, Kıpçak Melik, Sandal Melik, Şekli Melik, Yayhan. *Oğuz Hatunları*: Ayna Melek, Banı Çiçek, Boazca Fatma, Burla Hatun, Can Kız, Can Paşa, Kısırga Yenge, Kutlu Melek, Salcan Hutun, Ürüveyde, Zeliha, Zübeyde (Gökyay, 1973: CXIV-CLXXXV). Orhan Şaik Gökyay'ın bu sınıflandırması oldukça değerlidir. Buradaki adların bir kısmı farklı Türk ağız ve lehçelerine veya araştırmacıların okuyuşuna göre kısmen değişebilmektedir. Dede Korkut'un adı Türkmenistan'da Gorkut Ata, Kazakistan'da Korkit veya Korkit Ata olarak söylenmektedir. Kişilerin adlarında yer alan Bayındır/Bayındır, Karacuk/Karaçuk, Kınuk/Kınık, Kapçak/Kıpçak, Güne/Göne vs. okunuşları da buna örnek olarak verilebilir.

Dede Korkut Destanları'nda; bazı kişilerin adı (Ör. Bayındır Han, Salur Kazan) birçok boyda geçerken, bazı kişilerin adı (Ör. Karacuk Çoban, Boğazca Fatma) sadece bir boyda geçer. Hatta bazı kişilerin adı (Ör. Ayna Melek, Kutlu Melek) boylarda geçmez, sadece Dede Korkut Kitabı'nın giriş bölümünde geçer. Buradaki kişilerin oynadıkları roller de farklı farklıdır. Bazı kişiler (Ör. Boğaç Han, Kan Turalı) kendi boylarında başkahraman konumundayken, bazı kişiler (Ör. Kara Çekür, Kırk Kınuk) ise sadece ismen anılırlar, sahnede görülmezler. Buradaki adlar sadece Dede Korkut Kitabı'nda yer alan kişilerin adlarıdır. Gerçekte ise, bütün varyantlarıyla birlikte ele alındığında, Dede Korkut'ta adı geçen kişi sayısı çok daha fazladır. Örneğin; Bamsı Beyrek'in Anadolu varyantı olan *Bey Böyrek*'in türlü varyantlarında, Türkmenistan varyantındaki *Salır Gazan* hakkındaki rivayetlerde, Bamsı Beyrek'in Özbekistan'daki varyantı olan *Alpamış*'ta, Kazakistan'daki *Korkut* efsanelerinde birçok farklı kişilerin de adı geçmektedir. Yani destanın tüm varyantları bir bütün olarak ele alındığında, destanda adı geçen kişilerin sayısı çok daha fazladır.

Ahmet Caferoğlu'nun çalışmasında yazdığına göre, Dede Korkut'taki yiğitler antroponimik adlandırmalara göre şu şekilde sınıflandırılabilir: *Dede-Ata'lar*: Dedem Korkut/Korkut Ata. *Alp'lar*: Alp Eren, Alp Rüstem. *Bay'lar*: Bay Büre, Bay Bican. *Şer'ler*: Şer Şemseddin. *Delü'ler*: Delü Budak, Delü Dumrul, Delü Dündar, Delü Karçar. *Kara'lar*: Kara Güne, Kara Budak, Kara Çögür. *Nikaplı'lar*: Kan Turalı, Kara Çökür, Kırk Kınuk, Beyrek. *Kamlı'lar*: Kam Büre, Kam Gan. *Kan ve Kan'lılar*: Kan Turalı, Kanlı Koca. *Koca'lar*: Aruz Koca, Duha Koca, Ense Koca, İlik Koca, Gaflet Koca, Kanlı Koca, Kazılık Koca, Konur Koca Sarı Çoban, Uşun Koca, Yunlu Koca, Yapağulu Koca. *Dölek'ler*: Dölek Uran (Caferoğlu, 1959: 61-80). Burada Dede Korkut'taki kişi adlandırmalarındaki en büyük grubun *Koca*'lar olduğu görülmektedir. Dede Korkut'ta sıkça geçen *Koca* adı Türkçe kökenlidir, günümüzde kullanılan Farsça kökenli *Hoca* sözcüğü ile bir ilgisi yoktur.

Aydın Oy'un çalışmasında söylediğine göre, Dede Korkut'ta; doğan çocuk, gençlik devresine gelip bir kahramanlık gösterince, baş kesip kan dökünce ad alır; ad verme işini Dede Korkut yapar; kahraman ad kazanırken kendisine, beylik, taht, at, yay, gürz ve bunların yanı sıra ev, koyun sürüsü, develer, cübbe gibi bazı armağanlar da verilir; verilen ad kahramanın kişiliğini de yansıtır; kahramanlar, bazı durumlarda, bir ad yerine, birkaç sözcükten oluşan ad veya kendi adının yanı sıra kahramanlığının ifadesi olan unvan grubu sözcüklerle anılır; ad verme törenleri ve verilmekte olan adlar tamamen Türk geleneğine göredir. Ad verme törenlerinde ve verilen adlar arasında İslam dininin etkisi görülmez. Ad alarak öbür yiğitler arasına katılma hakkı kazanan gençler Bayındır Han'ın ordusuna katılırlar, öteki beylerle beraber "*av avlarlar, kuş kuşlarlar*", Oğuz kavminin başına bir müşkül geldiğinde onu gidermek için iş görürler, yağıyı (düşmanı) ülkelerinden uzaklaştırırlar. Dede Korkut'ta, kahramanlar kendilerini tanıtırırken adlarıyla övünürler, adını saklayan bir erkeğe ise kuşkuyla bakılır. Dede Korkut'ta, "*Alp er erden adın yaşurmak ayıb olur*" demektedir ki, bugün de "*Yiğit lakabiyle anılır*" atasözü ve "*Aslını saklıyan haramzade*" sözü vardır (Oy, 1959: 151-152).

Saim Sakaoğlu'nun belirttiğine göre, Dede Korkut'ta yiğitlerin topluca anılmaları çeşitli şekillerde görölmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır: 1) Boyun başında: Bamsı Beyrek boyunun hemen başında Bayındır'ın yanında bulunan yiğitler sayılmıştır: a) Kara Göne oğlu Kara Budak. b) Kazan oğlu Uruz. c) Kazılık Koca oğlu Big Yigenek. 2) Düğünde ok atılırken: Bamsı Beyrek boyunda, Bamsı Beyrek tutsakken, gerdek gecesi ayrılmak zorunda kalmış olduğu eşini Yalancu oğlu Yaltaçuk'un almakta olduğu anlatılmış, düğünde ok atanlara, giysi değiştirmiş olan Bamsı Beyrek iyi dualarda (alkışta) bulunmuştur: a) Kara Göne oğlu Budak. b) Kazan Big oğlu Uruz. c) Bigler başı Yigenek. ç) Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin. 3) Bamsı Beyrek boyunun sonlarına doğru kafirleri kıranlar düşmanın hisarına doğru yürümüşlerdir: a) Delü Tundar. b) Kara Budak. c) Beyrek. ç) Yigenek. 4) Sefere çıkılırken: Yigenek boyunda yiğitler Yigenek'le sefere çıkmıştır: a) Kıyan Selçuk oğlu Delü Tundar. b) Eylik Koca oğlu Dülek Evren. c) Yağırınçı oğlu İlalmiş. ç) Toğsun oğlu Rüstem. d) Delü Evren. e) Soğan Saru. 5) Tepegöz saf dışı bırakırken: Basat Tepegöz'ü Öldürdüğu Boy'da, Oğuz'dan da adam yiyen Tepegöz, yığılıp üzerine varanları saf dışı bırakmıştır: a) Kazan'ın kardeşi Kara Göne zebun olmuştur. b) Düzen oğlu Alp Rüstem şehit olmuştur. c) Uşun Koca oğlu şehit olmuştur. ç) Onun iki kardeşi (?) helak olmuştur. d) Demir Donlu Mamak helak olmuştur. e) Bıyığı kanlı Büğdüz Emen zebun olmuştur. f) Ak sakallı Aruz Koca kan kusmuştur. g) Onun oğlu Kıyan Selçuk'un ödü yarılmıştır. Ayrıca burada beş başlık altında toplanan yiğitlerin içerisinde Kazan Bey gibi önderlerin ismi de anılmıştır (Sakaoğlu, 1998: 121-122). Saim Sakaoğlu'nun burada bahsettiği bilgiler değerlidir.

Dede Korkut'taki kişilerin/yiğitlerin bir arada anıldığı, bulunduğu sahneler, bu kişilerin aynı devirde/zamanda bir arada yaşamış bir Oğuz topluluğu olarak algılanmasında da önemli bir rol üstlenmiştir. Oysa ki buradaki her bir kahramanın farklı tarihi/destani/efsanevi yönleri vardır. Bunlardan Türkçe adlar taşımayan Alp Rüstem, Şir Şemseddin gibi kahramanlar destanlara sonradan dahil olmuştur ki, bu durum da bu kahramanların farklı tabakalara ait olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sahnelerin bazılarında destanları anlatan ozan, anlatıdaki olayı vurgulamak amacıyla sahneyi daha kalabalık göstermek için gelenekten öğrendiği, bildiği bazı adları saymıştır. Ancak bu adların bir kalıp halinde, az hatayla, oldukça tutarlı bir şekilde sıralanışından Dede Korkut'ta köklü bir gelenek olduğu anlaşılmaktadır.

Tofik Hacıyev'in söylediğine göre, Dede Korkut'taki kişilerin adları kadim Türk adları olup İslam'dan önceki döneme aittir: Korkut, Bayındır, Ulaş oğlu Salur Kazan, Uruz, Bamsı Beyrek, Kanlı Koca oğlu Kanturalı, Banu Çiçek, Selcan Hatun, Boyu uzun Burla Hatun vs. Hatta Oğuz olmayanların, Kalın Oğuz'un düşmanları olan kişilerin adları da kadim ad sistemiyle adlandırılmışlardır: Kıpçak Melik, Kara Tekur Melik, Şöklü Melik, Sulu Sandan Melik, Ağ Melik Çeşme vb. Dede Korkut'taki kişilerden sadece üçü Müslüman adı taşımaktadır: Şir Şemseddin, Rüstem, Fatma. Bunların soy kökünde ise kadim Türk adı vardır: Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin, Düzen oğlu Alp Rüstem. Diğer taraftan destana 9.-11. yüzyılların etkisi vardır ki, o zaman Azerbaycan'da İslam dini hakimdi (Hacıyev, 1999: 11-12). Cevat Heyet'e göre, Dede Korkut'ta, kahramanlar ve diğer şahsiyetlerin adları kadim Türk adlarıdır: Dirsehan oğlu Buğaç, Bayındır han, Salur Gazan, Deli Domrul vb. (Heyet, 2004: 77).

Kamal Abdulla'ya göre, kahramanlık destanlarında en çok, güç, azamet ve yenilmezlik gibi ideal olabilecek yönler takdim ve tasvir edilir. Dede Korkut Hikayeleri'nde kahramanlar da bu özelliklere sahiptir. Genel kabule göre Dede Korkut Kitabı'ndaki destanlar kahramanlık destanıdır. Oğuz cengaverlerinin hünerini, cesaretini, mertlik ve sadakatini anlatan bir abidedir. Bu cengaverler, düşmanlarına ve doğaüstü güçlere karşı daima galip gelirler. Hiçbir zaman yenilmezler, yenilseler de

geçici yenilirler, çünkü geleneğe göre onlar yenicidirler, devamlı galebe çalarlar (Abdulla, 2015: 32, 39).

Ebulfez Kulu Amanoğlu'nun kaydettiğine göre, Dede Korkut'taki kişi adlarında baba isminin kullanılması, Bay Bican bey kızı Banu Çiçek, Han kızı boyu uzun Burla Hatun vs., kadınların adlarında da görölmektedir. Hikayelerde bazen baba adı direk olarak kişi adı yerinde de kullanılabilir. Örneğin, Han kızı, Uşun Koca oğlu vb. Aynı adlandırma *Eski Türk Yazıtları*'nda da görölmektedir; Bayna Sangun oğlu Külük Çor (Yenisey 7), Tinesi oğlu (Tonyukuk 44). Gök-Türkler'de kişinin baba adı büyük önem taşırdı ve bir alp kendini tanıtırken babasının adına ayrıca dikkat ederdi. Örneğin, Bele Tuğma erdi oğlu ben (Yenisey 17) (Bele Tuğma derlerdi, onun oğluyum). Türklerde baba adlarının kişi adının yerinde kullanılması konusu oldukça eski bir tarihe sahip olup, ataerkil aile yapısıyla ilgilidir (Amanoğlu, 1999: 56-57).

Dede Korkut Kitabı'ndaki kişi adlandırmalarının, tarihin eski devirlerinden gelen eski Türk kültürünün, adlandırma geleneğinin bir devamı olduğu, Gök-Türkler'den kalan *Eski Türk Yazıtları*'nda kullanılan adlandırma şekline uygun olduğu anlaşılmaktadır. Dede Korkut'taki kadın adlarının da buna uygun bir durum sergilemesi dikkat çekici bir ayrıntıdır. Bu durum destanın tarihi-coğrafi-kültürel bağlarını da yansıtmaktadır. Kadın adlarının da baba adıyla anılması ataerkil dönemin izlerini taşımaktadır. Belki de anaerkil devirlerde sözlü kültür ürünlerinde kadın adları ana adıyla anılmış da olabilir.

Dede Korkut Destanları'nda adlarına boy düzenlenen kahramanlar Boğaç Han, Salur Kazan, Bamsı Beyrek, Deli Dumrul, Kan Turalı, Yigenek, Basat, Begil/Emren, Segrek, Uruz'dur. Dede Korkut'ta başkahramanlar ve önemli rol üstlenen kişiler; Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda Boğaç Han ve Dirse Han, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da Salur Kazan ve Karacuk Çoban, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda Bamsı Beyrek ve Banu Çiçek, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'da Kazan Bey ve Uruz, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu'nda Deli Dumrul, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda Kan Turalı ve Selcen Hatun, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda Yigenek, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğu Boy'da Basat ve Tepegöz, Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda Begil ve Emren, Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu'nda Segrek ve Egrek, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'da Kazan ve Uruz, İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğu Boy'da Kazan ve Beyrek'tir.

2. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nun Kişileri

Bu bölümde Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nun kişileri/karakterleri/tipleri genel olarak ele alınacak, genel bir değerlendirme yapılacak, anlatıdaki kişiler önce toplu olarak, sonra tek tek kısaca incelenecektir.

Viktor Maksimoviç Jirmunskiy'e göre, bir babanın, savaş arkadaşlarının söylediği yalanlara kanıp, genç bir yiğit olan oğlunu nasıl öldürdüğünü anlatan Boğaç Han boyundaki kahramanlara öteki Dede Korkut Hikayeleri'nde rastlanmaz. Hikâyeleri birbiri ile birleştiren Bayındur Han'ın bu hikayede varlığına karşın, bu konunun destanlara sonradan girmiş olması olasıdır (Jirmunskiy, 1961: 617). Viktor Maksimoviç Jirmunskiy'in kişiler açısından bu boyun diğer boylardan farklı olduğu yönündeki tespitlerini Orhan Şaik Gökyay (Gökyay, 1973: CLVI), Kamran Aliyev (Aliyev, 2018: 37-38) gibi başka araştırmacılar da dile getirmiştir.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Dede Korkut kişileri bakımından ayrı bir yerde duran boylardan biridir. Anlatıda görölen Oğuz yaşamı, resmi çizilen sosyal tablo, çeşitli gelenek ve görenekler, inanışlar gibi unsurların, hatta Kazılık Dağı gibi bazı yer adlarının öteki Dede Korkut boyları ile güçlü bağları vardır. Bu açıdan anlatının Dede Korkut ekolünden çıktığı, Dede Korkut geleneğinin bir ürünü olduğu açıktır. Ancak anlatının kişiler açısından öteki Dede Korkut boyları ile bağı zayıftır. Boyda Kam Gan'ın adı Bayındur Han'ın babası olarak geçmektedir, sahnede bir rolü yoktur. Bayındur Han'ın çadırında Oğuz beylerinin toplandığından bahsedilse de, diğer boylarda geçen beylerden bahsedilmemiştir. Destanı anlatan ozan, tasvirinde beyleri geçirtirmiş, ilgiyi Dirse Han'ın üzerine yoğunlaştırmıştır. Bayındur Han gibi Dede Korkut da destana dahil olmuş, Boğaç Han'a adını vermiştir. Dede Korkut'ta Oğuz Eli adıyla bilinen idari yapılanmanın başında Bayındur Han bulunurken, İç Oğuz'un başında Salur Kazan, Dış Oğuz'un başında ise onun dayısı Aruz bulunmaktadır. Boğaç Han boyunda ise Bayındur Han'ın adı geçse de Salur Kazan ve Aruz'un adları geçmez. Dede Korkut'ta Salur Kazan'ın çevresindeki boylarda görölen eşi Burla Hatun, kardeşi Kara Göne ve çeşitli boylarda adları

geçen genç kuşak kahramanlardan Uruz, Kara Budak gibi kişilerde Boğaç Han boyunda görülmez. Bütün bunlar bu anlatıyı öteki Dede Korkut boylarından ayrı bir yere koymaktadır.

Melek Erdem'e göre, Dede Korkut Kitabı'ndaki Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu ile Türkmenistan varyantında yer alan İza Berilediren Nesilsiz anlatısı temelde denk olmakla birlikte, aralarında bazı farklılıklar da vardır. Dede Korkut Kitabı'nda oğlan attan düştükten sonra boz atlı Hızır gelip ona merheminin ne olduğunu söylerken, Türkmen varyantında ise boz atlı Hızır yoktur (Erdem, 1998: 265-269). Dede Korkut Kitabı'nda görülen dini motiflerin (abdest almak, kiliseleri camiye çevirmek vs.) sonradan destana dahil olduğu birçok araştırmacı tarafından dile getirilmiştir. Türkmenistan varyantında da neredeyse hiç görülmezler. Bu varyantta Hızır'ın adının geçmemesinin nedeni bununla ilgili olabilir.

Ümral Kırman'a göre, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'ndaki kişiler şunlardır: Kam Gan oğlu Bayındır Han, Bayındır Han'ın yiğitleri, Oğuz beyleri, Dirse Han, Dirse Han'ın eşi, Kırk ince belli kız, Boğaç Han, Üç kabile çocuğu, Dirse Han'ın kırk yiğidi, Boğaç Han'ın kırk yiğidi, Boz atlı Hızır, Dede Korkut (Kırman, 2004: 95-96).

Abdulsalam Arvas'ın yazdığına göre, Dede Korkut'ta; Oğuz beyleri, Boğaç Han, kırk yiğit (kırk namert), Dirse Han, Boğaç Han'ın annesi, kırk kız, Bayındır Han'ın adamları, Boğaç Han'la oynayan üç çocuk gibi karakterler vardır. Dede Korkut'taki Oğuz beyleri, romanlarda görüldüğü gibi gerçek hayatta karşılaşılabilecek tiplerden öte, ideal kahramanlardır. Örneğin, Boğaç Han, 15 yaşındayken boğayı öldürmekle ad sahibi olmuştur ki, bu durum Oğuzların bir geleneğidir. Kahramanlık gösterilmeden çocuklara ad konulmaz. Onun doğumu olağanüstü bir şekilde gerçekleşmiştir ve babasının belli başlı bazı uygulamalar yapmasıyla Boğaç Han doğmuştur. İlgi çekici bir unsur, zamanın çabuk geçmesi olup, onun 15 yaşına kadarki hayatı bilinmemektedir. İlginçtir ki Boğaç Han ve kimi kahramanlar sadece kendi oğuznamelerinde bulunmaktadır, başka boylarda adları geçmez. Örneğin Boğaç Han gibi Kan Turalı, Deli Dumrul, Yegenek, Basat, Egrek, Segrek vs. kahramanlar başka bir boyda görülmezler. Ama Emen, Beyrek, Salur Kazan, Uruz, Aruz vb. kahramanlar birçok boyda görülmektedir. Bu gibi adların değişik boylarda görülmesi hikayelerdeki birliği sağlayan bir unsurdur (Arvas, 2008: 59-61). Abdulsalam Arvas'ın burada yaptığı tespitleri ve bazı noktalara değinmesi değerlidir.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, doğumundan önceki olaylara ayrıntılı olarak yer verilen, doğumu olağanüstü olarak tasvir edilen Boğaç Han'ın 15 yaşına kadar olan yaşamından hiç bahsedilmemiş olması dikkat çekicidir. Kişiler açısından Dede Korkut Destanları'nın bir bütün olarak algılanmasında, anlatılarda geçen Oğuz topluluğunun aynı çağda yaşamış veya aynı çağa ait kişiler/karakterler/tipler olarak görülmesinde etkili olan birçok kişinin adının Boğaç Han boyunda geçmediği görülmektedir. Bu türlü unsurlar bu boyun bazı özellikleridir.

Veysel Şahin'in belirttiğine göre, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu şahıs kadrosu bakımından Dede Korkut Hikayelerinin en boyutlu ve derinliğe sahip olanıdır. Birçok çalışmada tip olarak ele alınan bazı kişilerin gerçek anlamda değerlendirildiğinde karakter özelliği taşıdığı görülmektedir. Hikayedeki bazı kişilerin olayların ve durumların karşısında değişim ve dönüşüm yaşayarak, tek tip olmaktan çıkıp çok boyutlu ve derin bir kimliğe dönüştüğu görülmektedir. *Alp* ve *alperen* tipleri olarak birçok çalışmada yer alan hikaye kişileri bu tipler katalogunun özelliklerini göstermesinin yanı sıra psikolojik bir derinliğe sahiptir. Nitekim Boğaç Han da Dirse Han da anlatı boyunca düşünsel anlamda bir değişim, dönüşüm ve erginleşme geçirmişlerdir. Özellikle Boğaç Han'ın karakteristik yapısı onun hikayede derinleşmesini, hikayeye yön vermesini sağlamıştır. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'ndaki norm karakterler; Dede Korkut, Dirse Han ve Boğaç Han'ın annesidir. Hikayede bu kişiler anlatı içinde yaşanan fiktif zaman sürecinde Boğaç Han'ın kendisini gerçekleştirmesine yardımcı olmaktadır. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, kart karakterler; kırk namert, boğa olumsuz Öteki yani kaba güçtür. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, fon karakterler; Bayındır Han, İç ve Dış Oğuz Beyleri ve kırk ince belli kız gibi kişilerdir. Bu kişiler hikayenin bir bölümünde görünürler ve bir daha görünmezler (Şahin, 2009: 2111-2115). Veysel Şahin'in buradaki bazı tespitleri değerlidir.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'ndaki karakterler, olası mitolojik-efsanevi kökleri ve bağlarına karşın, oldukça gerçekçi bir biçimde ele alınmışlardır. Bu açıdan bugünkü roman ve dizi karakterlerine benzemektedirler, oldukça insanidirler. Zaten destanın konusu da, her ne kadar bir hanedan ailesiyle ve çevresindeki bürokratik yapıyla ilgili olsa da, bir aile anlatısıdır, en azından onu dilden dile anlatan halk veya ozan öyle ele almıştır. İçerisinde birçok mitolojik unsurlar olmakla birlikte

ve binlerce yıl önceye uzanan tarihi kökleri olmakla birlikte, anlatıdaki kişilerin ele alınışı, birçok yerde görülebilecek türden aile bağları, çocuk sevgisi, aşk, güzellik gibi konularda konuşmalar içermesi, konusunun birçok açıdan ilgi çekici olması, anlatıya birçok gerçekçi çizgiler kazandırmıştır. Belki de bu yüzden Dede Korkut'taki büyük ilgi gören anlatılardan biridir, Dede Korkut Kitabı'nı hazırlayan yazar tarafından da en başa konmuştur. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, Dede Korkut Destanları'nın veya destani hikayelerinin, hikaye ve romanlara, film ve dizi senaryolarına evrilmesi, bu türlerin atası olması konusunda dikkat çekici veriler vardır. Bu boyun gelecekte birçok kültürel, sanatsal ürüne, tiyatro-tv-film-diziye, resim-heykele, dijital teknolojiye vs. kaynaklık etme potansiyeli vardır.

Aysuda Şahin'e göre, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nun başkahramanı hikaye boyunca değişip dönüşerek derinliğini artıran Boğaç Han'dır. Doğumundan başlayarak *han* olduğu zamana kadar geçirdiği süreçte Boğaç Han çeşitli sınavlardan geçerek ve mücadele ederek *ben* olmaktadır. Kahramandan sonra en çok derinliğe ve çok boyutluluğa sahip karakterler norm karakterlerdir. Kahramanların kendilerini gerçekleştirmesi için onlara yardımcı olan norm karakterler hikayede dramatik aksiyonun ilerlemesine yardımcı olarak metne derinlik kazandırmaktadır. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda norm karakterler; Dirse Han, Dede Korkut, Dirse Han'ın eşi, Hızır'dır. Kart karakterler, hikayede tematik gücün karşısında yer alan ve dramatik aksiyon düştüğünde sahneye çıkarak aksiyonu tekrar yükselten karşıt güçler olup, hikayenin çatışma düzlemini oluşturarak dramatik aksiyonun derinleşmesini sağlamaktadır. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, Dirse Han'ın yanında yer alan kırk namert ve Bayındır Han'ın boğası karşıt gücü simgelemektedir. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, derinliği az olan ve öteki karakterler gibi çok boyutlu olmayan fon karakterlerle çok karşılaşmaz, bazı yerlerde ad olarak okuyucuya aktarılıp kişilikleri hakkında fazla bilgi verilmez. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda adı geçen fon karakterler; Bayındır Han, İç ve Dış Oğuz beyleri, kırk ince belli kız'dır (Şahin, 2017: 57-63).

Gürol Pehlivan'un söylediğine göre, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda üç önemli figür vardır: Dirse Han, Han Kızı, Boğaç. Anlatı bu üç kahraman üzerinden iki kesite ayrılabilir bir kurguya sahiptir; öncelikle baba-oğul mücadelesi çerçevesinde işlenen siyasi bir dram; ikincisiyse bu ilişkiye bağlı olarak ortaya çıkan bir aile dramı. Anlatıcı, üç karakter üzerinden bu iki dramı büyük bir ustalıklarla harmanlamış ve birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak sunma başarısı göstermiştir (Pehlivan, 2019: 197).

Tuğba Akkoyun Koç'a göre, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, siyasi zeminde taraflar belirgindir. Olumlu görülen Bayındır Han, Boğaç Han, Dirse Han'ın eşi, Hızır'a karşı; olumsuzlanan Dirse Han, onun kırk yoldaşı vardır. Tutulan bu taraflar seçilen sözcüklerde de kendini göstermektedir (Akkoyun Koç, 2020: 35).

Tuğba Akkoyun Koç'un söylediğine göre, Dede Korkut'ta, toplum genç, dinamik bir nüfus yapısına sahiptir. Nüfus artışı önemsenmiş, nüfusa katkı sağlamayanlar lanetlenmiş, dışlanmış görülmektedir. Bunun en güzel örneği Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'dur. Yaşanan yerdeki hareketlilik hayatın bir gereği olduğundan dinamik bir topluluğa, her zaman savaşa hazır çevik kişilere ihtiyaç duyuluyordu. İhtiyaca uygun nitelikte nüfus vardı. Nüfusun sayısı ve cinsiyetler açısından oranına dair bir bilgi yoktur. Ancak, savaşa katılan Oğuzların sayısı göz önünde bulundurulursa *toksan tümen* gibi ifadeler değer kazanmaktadır ki, yalnızca savaşa katılanların 90 bin kişi (doksan tümen) olduğu düşünüldüğünde; kadınlar, çocuklar, yaşlılar, yurdu korumak için geride kalanlar ile birlikte nüfusun en az 500 bin olduğu söylenebilir. 15 yaşını dolduran her Oğuz'un Bayındır Han'ın ordusuna katıldığı belirtilmiştir ki, o halde 15 yaş ve üzeri en az 100 bin erkek nüfus olduğu söylenebilir (Akkoyun Koç, 2020: 224-225). Tuğba Akkoyun Koç'un bu tespitleri oldukça değerlidir.

Nüfus konusu, sadece Dede Korkut Destanları veya Türk destanları alanlarında değil, aynı zamanda eski Türk tarihi, kültürü vb. alanlarında da üzerinde az çalışılmış araştırma konularından biridir. Oysa ki bu konu oldukça önemlidir. Eski eserler, özellikle de Çin kaynakları bu konuya, ülkelerin, devletlerin nüfusunu bilmeye önem vermişlerdir. Nüfus aynı zamanda toplanacak vergi, alınacak haraç, orduya asker demektir; kimi devletler, her haneden veya her kişiden vergi alırken; kimi milletler ise hakimiyetleri altına aldıkları, kendilerine tabi diğer topluluklardan, hane başına veya kişi başına haraç alıyorlardı; bugünkü gibi bilimsel ve teknolojik gelişmenin olmadığı, devlet, ordu gücünün kişi sayısı ile yakından ilişkili olduğu, savaşların yapıldığı eski devirlerde ülkelerin nüfusu aynı zamanda ordularının büyüklüğünü de yansıtıyordu ki, devletler, dostlarının ve düşmanlarının sayısını bilmek

isterdi. Dede Korkut'ta, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, Bayındır Han'ın, ÷lkede çocuğu, çoğalmayı teşvik etmesinin nedenlerinden biri de budur.

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'da, Kazan, “*Toksan tümenc Oguz ardamca gelsün*” (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 179) demiştir. Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'da, Kazan Bey, bir soylamada, on binin katları halinde, on binden yüz bine ulaşan sayıda kişilerden bahsetmiş, en sonunda “*Yüz bin er (yagı) gördümise yüz dönmedüm*” (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 179) demiştir. *Yazıcıoğlu Oğuznamesi*'ndeki alkışlarda Kazan Bey bir övünmede yine on binden yüz bine ulaşan sayıda kişilerden bahsetmiş, en sonunda “*yüz bin eren gördüğümde ben Kazan yüz döndürmedüm*” (Gökyay, 1973: CLXX) demiştir. Bu bakımdan Dede Korkut'taki Oğuz Eli'nin nüfusunun; yüz bin asker ve onların aileleri dikkate alındığında, erkek nüfusu kadar, hatta savaşların genellikle erkekler arasında yapıldığı göz önünde bulundurulursa, daha fazla kadın nüfusunun, yaşlıların, çocukların olduğu düşünöldüğünde, birkaç yüz bin kişiden oluştuğu söylenebilir. Bu durum tarihi gerçeklerle de örtüşmektedir. Yalnız buradaki nüfus sadece destanlarda bahsedilen Oğuz topluluğunun nüfusedir, çünkü Oğuz kabile federasyonunun, ÷lkenin sınırları ve kapsamı değiştikçe, diğer boyların, halkların topluluğa katılması veya topluluktan ayrılması söz konusu oldukça, Oğuz Eli'nin nüfusu da değişmektedir.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nun konusu, bir baba ile oğul mücadelesi görünümündeki bir taht ve nüfuz mücadelesidir. Boyda her ne kadar görünüşte baba ile oğul mücadele ediyor gibi görünse de, aslında bir hanedan içerisindeki belli çıkar gruplarının (Kırk yiğit/Kırk namert) kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalıştığı, taht sahibi ile taht varisi arasında geçen bir mücadeleyi anlatmaktadır. Destanda kahramanın (Boğaç Han) ve babasının (Dirse Han) adlarındaki *Han* unvanları da bunu yansıtmaktadır. Ancak bu, destanın metindeki görünümüdür. Destanın konusu, eldeki metindeki görünümü her ne kadar böyle olsa da, diğer destanlarla, efsanelerle karşılaştırılması ve olası mitolojik köklerinden anlaşıldığına göre, aslında anlatının taht mücadelelerinin göröldüğü dönemlerden çok daha eski kökleri olabilir. Boğaç Han'ın, adını aldığı boğayla mücadelesi, baba-oğul mücadelesinin altında yatan psikolojik nedenler, anlatıdaki efsanevi-mitolojik unsurlar, destanın eski efsanevi-mitolojik-şamanistik köklerini akla getirmektedir.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda üç farklı bölüm ve zaman ön plana çıkmaktadır. Birinci bölüm Boğaç Han'ın doğumuyla ilgilidir. Bu bölümde Boğaç Han'ın doğumundan önceki olaylara ve doğumuna yer verilmiştir. Boğaç Han'ın babası Dirse Han ile adı belirtilmemiş olan annesi ön plandadır. Bu bölüm destana bir giriş niteliğindedir. Bir çocuğun doğumu dokuz aylık bir süreyi gerektirdiğinden, yaklaşık bir yıllık bir zamanın söz konusu olduğu söylenebilir. Sonra Boğaç Han'ın doğumuyla on beş yaşına geldiği döneme kadar olan süre birkaç cümleyle geçiştirilmiştir. Bu açıdan destan eksiktir. İkinci ve kısa olarak işlenen bölüm, Boğaç Han'ın on beş yaşına girip ad alışının işlendiği zamanı içermektedir. Bu bölümde insanlara tehdit oluşturan bir boğayı öldürdüğü için Dede Korkut tarafından kahramana ad olarak Boğaç Han'ın verilışı işlenmiştir. Kısa bir bölümdür. Olaylar bir günde meydana gelmiş olsa da, Dede Korkut'un gelmesi, büyük bir toy düzenlenip kahramana ad vermesi teorik olarak birkaç günlük veya birkaç aylık bir zamanı kapsamış olabilir. Çünkü o dönemde yeni bir hanın tahta çıkması veya hanın oğlunun beylik alması veya hanın oğluna ad verilmesi için bir toy düzenlenmesi, bunun için hazırlıklar yapılması, bunun insanlara, çevredeki boylara duyurulması, konukların gelmesi, toyun düzenlenmesi vs. belli bir zamanı gerektiriyordu. Üçüncü bölüm destanın daha uzun kısmıdır, Boğaç Han ile babası Dirse Han arasındaki mücadele işlenmiştir, annesine de geniş bir yer verilmiştir. Bu bölümde Boğaç Han'ın beylik alması veya tahta çıkması, babasının kırk yiğidini ihmal etmesi, kırk yiğidin kırk namert haline gelip Dirse Han'ı oğluna karşı kıskırtması, Dirse Han ile Boğaç Han'ın ve yanlarında adamlarının ava çıkmaları, avda Boğaç Han'ın vurulması, annesinin gelip onu iyileştirmesi, Boğaç Han'ın iyileşip babasını kurtarması, kırk namerti yenmesi vs. unsurları içermektedir ve zaman kavramı oldukça belirsizdir, birkaç aydan birkaç yıla, hatta on yıllara kadar geniş bir zaman dilimini de içerebilir. Aslında bu bir destan, hatta mitoloji ürünü olduğundan zaman kavramı fazla önemli değildir. Boğaç Han'ın, Dirse Han'ın, Boğaç Han'ın annesinin, Dede Korkut'un, kırk yiğitin/kırk namertin birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik yönleri vardır. Anlatıdaki hiçbir olay bire bir tarih olmadığı gibi, hiçbir kişi de bire bir tarih değildir. Anlatıdaki olayların, kişilerin Türk tarihinde, kültüründe bazı açılardan benzerleri vardır. Zaten destanı gerçekçi yapan unsurlardan biri de budur. Burada anlatı aynı zamanda eski Türk tarihi, kültürü açısından da ele almak istendiğinden, zaman kavramıyla da değerlendirilmiştir. Yoksa zaten olayların zamanla, mekanla fazla bir bağı yoktur. Anlatı her ne kadar tarihi, coğrafi unsurlar

içerse de bir sözlü kültür metnidir, Oğuzların/eski Türklerin binlerce yıllık geniş bir zaman dilimini, binlerce kilometrelik geniş bir coğrafyayı içermektedir.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Dede Korkut'ta az kişinin adının geçtiği boylardan biridir. Destanda Kazılık Dağı'nın önemli bir yere sahip olması, Hızır'ın geçmesi, adları belirtilmeyen kırk mert-kırk namert'in çeşitli işlevleri gibi unsurlar destanın mitolojik-efsanevi köklerinin bir yansımasıdır. Tarihinin eski devirlere uzanması, mitolojik-efsanevi yönlerinin baskın olması, anlatının türü vb. boydaki kişi sayısının az olmasında etkili olmuştur. Destanın başkahramanı Boğaç Han'dır. Bu boyda, diğer Dede Korkut boylarında geçen birçok kişi görülmez. Boyda diğer boyların sonundaki savaş sahneleri ve bu savaşlarda ortaya çıkan Oğuz beyleri görülmez. Boyun bitişinde Boğaç Han, kırk yiğidiyle birlikte kırk namerdin elinden babası Dirse Han'ı kurtarır, savaşta zafer kazanır. Aslında destan Oğuzlar içerisindeki bir iç mücadeleyi anlatmasına karşın diğer Oğuz beylerinin adlarının hiç geçmemesi dikkat çekicidir. Bu bakımdan bu boy diğer Dede Korkut boylarından ayrı bir yerde durmaktadır. Bu durum boyun tarihsel olarak diğer boylardan farklı bir dönemin hatırası olmasıyla ilgilidir. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu kişiler açısından tıpkı Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu ve Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu gibidir, Salur Kazan çevresinde oluşan boylardan farklı bir döneme aittir. Büyük olasılıkla bu boy, yine Dede Korkut geleneğinden gelen, başka bir ozan tarafından anlatılmış da olabilir. Destanda önemli rolleri olan kişiler; Boğaç Han, Dirse Han, Dirse Han'ın Hatunu, Kırk Yiğit/Kırk Namert'tir.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda Boğaç Han'ın doğumundan önceki olaylara ve doğumuna Dede Korkut Kitabı'nda birkaç sayfa yer verilerek kısmen ayrıntılı olarak işlenmiş olsa da on beş yaşına kadar ki süre kısa bir paragraf ve formel kalıp söz ile geçiştirilmiştir. Kahramanın doğumuyla ilgili kısımları özene bezene birkaç sayfa anlatan ozan, burada "*At ayağı küllük, ozan dili çevük olur. Eyegülü ulalur, kaburgalı böyür. Oglan on beş yaşına girdi.*" (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 38) diyerek işin içinden çıkmış, on beş yılı birkaç cümleyle atlamıştır. Destan mantığı açısından bazı destanlar için, özellikle de oldukça kısa olarak yazıya geçirilmiş Türk destanları için bu durum doğaldır. Çoğu kısımları unutulmuş, geriye yalnızca bazı kısımları kalmış destanlar için bu durum normaldir. Boğaç Han boyu da aslında bu açıdan eksik anlatılardan biridir. Binlerce yıllık tarihi süreç içerisinde, en hacimli olduğu, yüzlerce sayfadan oluştuğu, günlerce, gecelerce ozanlar tarafından anlatıldığı dönemlerde yazıya geçirilemediği için ve deyim yerindeyse neredeyse unutulmaya yüz tuttuğu oldukça geç bir dönemde yazıya geçirildiği için böyle bir durum ortaya çıkmıştır. Ancak bu durum yanıltıcı olmamalıdır. Yüzlerce yıllık Hun (Hsiungnu/Xiongnu) veya İskit/Saka dönemleriyle ilgili tarihi kaynaklardaki bazı bilgiler bile birkaç veya onlarca sayfayı geçmez. Oysa ki haklarında yalnızca az bir bilginin olması bu Türk topluluklarının az şey yaşadığı anlamına gelmez. Bu tarihi olayların veya sözlü anlatıların tespitiyle (veya tespit edilmemesiyle) ilgilidir. Eğer ki Hunlar ve İskitler dönemindeki her şey kaydedilerek yazıya geçirilmiş olsaydı, bugün Hunlar ve İskitler hakkındaki tarihi kaynaklardaki bilgiler yüzlerce ciltlik ansiklopedi oluştururdu. Aynı durum sözlü kültür ürünleri ve destanlar için de geçerlidir. Söz uçar yazı kalır misali, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu en görkemli çağında yazıya geçirilmediğinden, kimi yerleri unutulduğundan, hatta belki de bazı ozanlar tarafından kimi yerleri aktarılmaya fazla değer bulunmadığından, arada bazı boşluklar oluşmuş, anlatıdaki birkaç gün sayfalarca anlatılırken, on beş yıl birkaç cümleyle geçiştirilmiştir. Bu yüzden Boğaç Han'ın on beş yaşına kadar neler yaşadığı hakkında hiçbir bilgi yoktur. Oysa ki açıktır ki, bir han oğlu olarak, üstelik de zor bulunmuş bir evlat olarak, birçok eski Türk tiginini/şehzadesi gibi, devrinin en iyi; eğitimini almış, giysilerine sahip olmuş, yiyeceklerini yiyerek beslenmiş, mücadele ve savaş tekniklerini öğrenmiş olmalıdır. Hatta belki de Boğaç Han'ın, Bamsı Beyrek gibi sevdiği bir Banu Çiçek'i olmuş, belki de Yaltacuk gibi bir rakibi de ortaya çıkmıştır. O devirde Boğaç Han gibi babasından beylik, taht alan, zengin, yanında kırk yoldaşı olan bir gencin bekar kalmış olması çok da olası değildir. Ancak destan veya ozan bunlara da yer vermemiştir. Bütün bunlar aynı zamanda destanın tespitiyle, geç bir dönemde yazıya geçirilmiş olmasıyla ilgilidir. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nu ve içerisindeki kişileri değerlendirirken bu durumu göz önünde bulundurmamak gereklidir.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda karı-koca Dirse Han ve hatunu arasında geçen karşılıklı konuşmalar, soylamalar, güzel hitaplar, betimlemeler Türk tarihinin derinliklerinden gelen, Türk kültüründeki karı-koca arasındaki sevgiyi ve saygıyı yansıtmakta olup, en güzel örneklerinden biridir. Destandaki ana-oğul Boğaç Han ve annesi arasında geçen karşılıklı konuşmalar, soylamalar, Türk tarihinin derinliklerinden gelen, ailevi değerlerini ve yüksek karakterini yansıtan, Türk kültürünün en orijinal örnekleri arasında yer alan, en güzel, en dokunaklı, en sevgi dolu örneklerinden biridir. Bu

bakımdan bu destanda geçen soylamalar, hangi dilden, kültürden olursa olsun, tüm insanların duygu ve düşüncelerine hitap edecek ve herkesin bir yakınlık hissedeceği kadar yüksek bir medeniyet ve edebiyat seviyesinin ürünü olarak eşsizdirler ve insanlık var olduğu müddetçe en güzel, en insani duyguları gelecek nesillere anımsatacaklardır.

Dede Korkut'ta, genellikle kahramanın yanında yer alan kırk yiğit olumlu anlamda işlenmiştir. Ancak Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda olduğu gibi, kırk yiğidin kırk namert haline gelerek olumsuz anlamda işlendiği yerler de vardır.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'ndaki kişi adları şunlardır: Bayındır Han, Boğaç Han, Dede Korkut, Dirse Han, Dirse Han'ın Hatunu, Hızır-İlyas, Kam Gan.

Bayındır Han: Dede Korkut Kitabı'nda *Bayındır Han, Han Bayındırlar, Han Bayındır, Hanlar Hanı Bayındır Han, Hanlar Hanı Han Bayındır, Kam Gan-oğlu Han Bayındır* şeklinde geçmektedir. Türkmenistan varyantında (Türkmen Halk Nüshası) *Bayandar Han, Bayandır Han* şeklinde geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshasında ismi 9 boyda geçer: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, Begil Oğlu Emren'in Boyu, Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy. Türkmenistan varyantında ismi 7 boyda geçer: Iza Berilediren Nesilsiz, Bamsım Birek, Imra, Dışoğuzların Gever Hanlığına Karşı Köreşi, Oğuzların Melallaşmakı, İğdir, Gorkutın Gabrı Kazılığı-II (Gökyay, 1973: 320-324; Erdem, 1998: 794; Ercilasun, 2004: 61). Yeni keşfedilen Türkmen Sahra el yazmasında, soylamalarda ve Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürdüğü Boy'da Bayındır Han'ın adı geçmektedir (Ekici, 2019: 174-175, 178, 200-204).

Faruk Sümer'in kaydettiğine göre, Dede Korkut'ta Bayındır Han, Oğuz Eli'nin hükümdarıdır; babasının adı Kamgan'dır; Beğlerbeği Salur Kazan onun güveyisidir. Bayındır Han'ın şahsiyeti, Beğlerbeği Kazan Beğ ile karıştırılmaktadır (Sümer, 1972: 397-398).

Orhan Şaik Gökyay'ın eserinde belirttiğine göre, Bayındır Han, İç Oğuz ve Dış Oğuz olarak gösterilen iki büyük Oğuz topluluğunun meydana getirdiği birliğin başıdır ve Hanlar Hanı unvanını taşıyan destani Oğuz Hanıdır. Dede Korkut Kitabı'nda ise Bayındır Han'ın unvanları, sıfatları *Hanlar Hanı Han Bayındır, Boz-atlu Kam Gan oğlu Han Bayındır, Ağ alınlı Bayındır Han, Kaba alem götüren Hanı* olarak geçer. Bir yerde ise adı *Padişahlar Padişahu* olarak geçmektedir. Bayındır Han'ın yönetiminde yirmi dört sancak beyi vardır. İç-Oğuz ve Dış-Oğuz beylerini o yönetir. Oğuzların yaptığı akınlardan sonra, kuşun ala-kanını, kumaşın arusunu, kızın gökçeğini, dokuzlama çargâh çukayı ona pençik çıkarırlar. Ağ meydana kurulmuş bir ağ ban evde oturur. On iki hikâyeden altısı, onun meclisini anlatan bir sahne ile başlar. Başka hikâyelerde de onun adı bir şekilde geçer. Anlatıları birleştiren unsurlardan biri de odur, çünkü on hikâyede isminin geçmesi, hikâyelerin bir bütün olarak algılanmasında etkilidir. Dede Korkut Kitabı'nda doğrudan onunla ilgili işlenmiş bir konu, hikâye olmadığı gibi, ayrıca özel bir adı da belirtilmemiştir (Gökyay, 1973: 320, CXLVII-CXLVIII).

Mustafa Arslan-Miray Köktürk'ün yazdığına göre, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, olan olayların Bayındır Han tarafından duyulması olasılığından bahsedilmiş, Bayındır Han'ın kulağına gideceğinden endişe edilmiştir. Burada Bayındır Han kişi olarak değil, toplumun en üst düzeydeki bilinç alanı veya toplumun temsilcisi olarak düşünülmelidir (Arslan ve Köktürk, 1998: 251).

Gölnaz Çetinkaya'nın kaydettiğine göre, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda *Bayındır Han'ın ağ meydanı* geçmektedir. Burada meydan genel bir alan olmaktan çıkıp kişiye ait özel bir yer olarak nitelendirilmiştir. Bu ifade, meydanın Bayındır Han'ın yaptığı haklı mücadeleler sonucunda elde ettiği alan olduğunu vurgulamak için kullanılmış olabilir. Bayındır Han'ın yazın ve güzün *ağ meydanında* sahip olduğu boğa ve buğrayı dövüştürdüğü, Oğuz beyleriyle mücadeleyi izleyip yorum yaptıkları bir alan olarak meydan, çocukların oyun alanı olma işlevinin dışında, şölenin ve eğlencenin yapıldığı yer olarak farklı bir işlev kazanmıştır (Çetinkaya, 2013: 80).

Muammer Kemaloğlu'nun dile getirdiğine göre, Bayındır Han'ın adı, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda Oğuz Yabgusu'nun vassalı bulunduğu bir Türk Hakanı'nı, öteki yedi destanda ise *imar-mamur eden/şenlendiren* anlamında kullanılmış olduğu gibi, destanların gerçek ve görünmez kahramanları olan Kınık hanlarını karşılamaktadır. Bayındır Han'ın adı bazı hallerde iki ayrı hanı çağrıştırmaktadır (Kemaloğlu, 2019: 120).

Dede Korkut Kitabı'nda Bayındır Han'ın tarihi, sembolik kişiliği baskın, efsanevi-mitolojik kökleri zayıftır. Ancak bunda anlatıda çok işlevi olmamasının da payı büyüktür. Oğuzlar'daki bir iç mücadele ve ayaklanmanın bir yansıması olan Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda Bayındır Han'ın tarihi kökleri, yöneticilik niteliği kısmen belirgindir. Dede Korkut Kitabı'nda diğer destanlarda ise Bayındır Han'ın işlevi daha çok sembolik yöneticiliktir. Çoğu destana da Bayındır Han tipinin katılması sonraki dönemlerde olmuştur. Oğuz Kağan'ın hükümdarlık hatıraları da kısmen Dede Korkut'ta Bayındır Han tipine yansımıştır. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu ve özellikle Basat Tepegöz'ü Öldürdüğu Boy gibi mitolojik kökleri baskın destanlarda Bayındır Han'ın görülmesi ve kısmen aktifleşmesi de Bayındır Han'ın efsanevi-mitolojik köklerinin bir yansıması olabilir (Eyüboğu, 2022: 308-309).

Hayri Mermi'nin dile getirdiğine göre, Dede Korkut Kitabı'nda Bayındır Han, Dirse Han'ı çocuğu olmadığı için kara otağda konuk etmiş ve kara koyun etinden ikram etmiştir. Ülüş geleneği kesilen hayvanın etinin hükümdar tarafından paylaşılmasıdır. İbn Fadlan yeme içme kültürüyle, *ülüş* olarak bilinen gelenekle ilgili bilgi vermiştir. İbn Fadlan, Almış Han'ın sofrasında ağırlanmış, bu geleneği görmüş, bunu ayrıntılı olarak anlatmıştır (Mermi, 2023: 103).

Dede Korkut Kitabı'nda Bayındır Han; bazı boyların (Boğaç Han) giriş kısmındaki çadır sahnesinde görülen, bazı boylarda (Basat-Tepegöz) kısmen aktifleşen, bazı boylarda (Begil-Emren) kişiliği Salur Kazan ile karıştırılan, çoğunlukla adı boylarda sembolik olarak geçen Oğuz hükümdarıdır. Türkmenistan varyantında Bayındır Han'ın aktif rolünün olduğu boylar da vardır.

Bayındır Han, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nu diğer Dede Korkut boylarıyla birleştiren kişilerden, unsurlardan biridir. Bu boyda yönetici kimliğiyle görünmektedir, Oğuz Eli'nin sembolik hükümdarıdır. Semboliktir, çünkü aslında boyun gerçek hükümdarı Dirse Han'dır. Ancak bu boy Dede Korkut anlatılarına dahil olduğunda, Bayındır Han genel hükümdar haline gelince, Dirse Han da bir Oğuz beyi konumuna indirgenmiştir. Zaten destanda Dede Korkut, boğayı yendiği için adını alan Boğaç Han'a beyliği, tahtı, babası Dirse Han'dan istemiştir, Bayındır Han'dan değil. Dirse Han da oğluna beylik, taht vermiştir, Boğaç Han da tahta çıkmıştır. Destan Bayındır Han'ın çadırında başlamaktadır. Bayındır Han çadırlar kurdurmuştur. Oğuz beyleri burada toplanmaktadır. Ülkede çocuğu ve çoğalmayı teşvik etmektedir. Elbette ki bunun nedeni destanın, devlet, ordu, emek, iş gücünün kişi sayısı ile ilişkilendirildiği, bilim ve teknolojinin fazla gelişmediği bir dönemin ürünü olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü çok çocuk; çok vergi, çok asker, çok ve ucuz işgücü demektir. Çocuğu, çoğalmayı Dede Korkut gibi bir bilgenin veya ana-babanın değil de, bir hükümdarın teşvik etmesinin altında yatan neden de budur. Bayındır Han, konuksever, cömert bir kişidir, Oğuz beylerini misafir etmekte, ağırlamakta, yedirmektedir. Bayındır Han'ın hayvan dövüşü yaptırdığu boğası ve buğrası (deve) vardır. Boğaç Han bu boğayı yendiği için adını almıştır.

Boğaç Han: Dede Korkut Kitabı'nda *Buğaç Beg*, *Buğaç Han* olarak; Türkmen varyantında *Buğaç Beğ*, *Buğaç Han* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı bir boyda, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda; Türkmen varyantında adı bir boyda, Iza Berilediren Nesilsiz'de geçer (Gökyay, 1973: 321; Erdem, 1998: 795; Ercilasun, 2004: 64). Boğaç Han, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nun başkahramanıdır.

Ülkü Eliuz'a göre, Boğaç, birleşme tezini savunan bir tip olarak çizilmiş, fiziksel, sosyal ve psikolojik yönü ile inceden inceye düşünölmüş, işlenmiş bir tiptir, mitik özelliklere de sahiptir. Boğaç, boyutlu, gelişim ve değişim gösteren, anlatıların ruhunu bünyesinde yansıtan bir baş kahramandır. Onun tek suçu, babası tarafından bey yapıldıktan sonra onun yiğitlerine yakınlık göstermemiş olmasıdır. Bu tavır, hikâyenin çatışma zeminini hazırlamıştır. Boğaç Han, geçmiş (babası) tarafından vurulmuş olan darbeden sonra, babasına kızamamış, emrindeki kırk namerdin zulmünden kurtarmış, böylece geçmişin şimdiye güven duymasına hizmet etmiştir (Eliuz, 2001: 66-67).

Himmet Uç'un söylediğine göre, Boğaç Han, güçlüdür, mantıklıdır. Boğayı gücüyle ve mantığıyla yener. Dede Korkut tarafından kendisine ad verilir. İdeal eşyalara ve hayvanlara layık görülür, çünkü hünerli ve erdemlidir (Uç, 2003: 50).

Boğaç Han, Dede Korkut Kitabı'nda, Dede Korkut'un bizzat gelip ad verdiği üç kişiden/karakterden/kahramandan (Boğaç Han, Bamsı Beyrek, Basat) biridir (Eyüboğu, 2019: 289).

Dede Korkut'ta önemli bir yere sahip olan Boğaç Han tipinde tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nun kökleri tarihi-mitolojiktir (Eyüboğlu, 2022b: 92).

Boğaç Han, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nun başkahramanıdır. Destandaki olaylar onun ve babasının arasında geçmektedir. Ailenin zar zor bulduğu tek oğludur. Bayındır Han'ın boğa ile buğrasını (deve) meydana dövüştürdüğu sırada, boğayı yenerek Dede Korkut'tan Boğaç Han adını almıştır. Bu açıdan Dede Korkut'ta önemli bir yeri vardır, çünkü adını Dede Korkut gibi büyük bir bilge vermiştir. Destanda Bayındır Han sembolik olarak hükümdar olarak geçse de, asıl hükümdar Dirse Han ve sonrasında beylik, taht verdiği oğlu Boğaç Han'dır. Boğaç Han babasından beylik ve taht alınca, babasının kırk yiğidi ile arası açılmış, bunun sonucunda kırk yiğit, kıskanç kırk namerte dönmüştür. Kırk namert yüzünden Boğaç Han'ın babası Dirse Han ile arası açıldığında, Dirse Han tarafından okla vurulduğunda, Hızır yanına gelmiştir. Sonrasında annesi yardımına koşarak onu yaşama döndürmüştür. Daha sonra Boğaç Han, annesinin tavsiyesiyle, babası Dirse Han'ı kırk namertin elinden kurtarmıştır.

Boğaç Han, adını bir boğayı öldürdükten sonra almıştır. Ancak Boğaç Han'ın bu adı almasının nedeni yalnızca bir boğayı öldürmek değildi. Eğer ki Boğaç Han, eski Türklerde göç sırasında çadırların üzerine konulduğu arabaları (kağnı) çeken bir boğayı öldürmüş olsaydı kimse ona bu adı vermezdi, üstelik onu kahraman da yapmazdı, hatta düşman olarak tanıyabilirlerdi. Boğaç Han, sıradan, normal bir boğayı değil, insanlara zarar veren, bir boğa güreşinde meydana üç çocuğun üzerine yürüyen bir boğayı öldürdüğu için, yani toplum yararına bir iş yaptığı için, insanların hayatını kurtardığı için bu adı almış ve kahraman olmuştur. Tarihin, toplumun mantığına göre, insanlara faydalı işler yapan, toplumun yararını düşünen, iyi, güzel, faydalı insanların yalnızca kendi zamanında değil, ad, ün, iyilik, eserler, manevi olarak tarihin her döneminde ve gelecekte yaşamaya hakkı vardır. Bu açıdan Boğaç Han kişisi/karakteri/tipi günümüze ulaşmıştır. Böylece eğitim açısından da önemli mesajlar taşıyan destan genç nesilleri, insanları iyiliğe, güzelliğe, topluma faydalı işler yapmaya yönlendirmektedir.

Dede Korkut/Korkut Ata/Korkut: Dede Korkut Kitabı'nda *Dede, Dedeçüğü, Dede Korkut, Dedem, Dedem Korkut, Dede Sultan, Korkut Ata* şeklinde geçmektedir. Türkmenistan varyantında *Atam Gorkut, Gorkut, Gorkut Ata* şeklinde geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda ismi tüm boylarda, 12 boyun tamamında geçer: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğu Boy, Begil Oğlu Emren'in Boyu, Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy, İç Oğuzla Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğu Boy. Adı ayrıca Dede Korkut Kitabı'nın Giriş bölümünde de geçer. Türkmenistan varyantında ismi 9 boyda geçer: Iza Berilediren Nesilsiz, Törelı Beğ, Bamsım Birek, Imra, Dışoğuzların Gever Hanlığına Karşı Köreşi, Oğuzların Melallaşmakı, İğdir, Gorkutın Gabrı Kazılığı-I, Gorkutın Gabrı Kazılığı-II (Gökyay, 1973: 321; Erdem, 1998: 797-798; Ercilasun, 2004: 61). Türkmenistan varyantındaki kişi adları için kullanılan çalışmada Dede Korkut boylarından dokuz tanesinin metnine yer verildiği için kişi adlarının geçtiği boy sayısı buna göre belirtilmiştir. Türkmenistan varyantındaki boy sayısı daha fazla olduğundan, kişi adlarının geçtiği boy sayısı daha fazla olabilir. Gelecekte yapılacak yeni derlemelerle ve keşiflerle boy sayısı değişebilir.

Ali Şir Nevai'nin dediğine göre, Korkut Ata'nın Türk ulusu arasında ünü öyle fazladır ki, başka bir üne ihtiyacı yoktur. Kendisinden önceki ve sonraki zamanlar hakkında haber vermiştir. Çok sayıda öğüdü içeren özlü sözleri vardır (Kocasavaş, 2014: 143).

Vasiliy Vladimiroviç Barthold'un söylediğine göre, Oğuzlar, Sirderya boylarından batı taraflarına göç ederken, halkın milli babası, şairi, filozofu, halk bilgeliliğinin koruyucusu olan Korkut hakkındaki efsaneleri yanlarında getirmişlerdir. Korkut'un mezarı günümüzde de Sirderya havzasında gösterilmektedir. Korkut hakkındaki efsaneler Türkmenler arasında da yaşamaktadır, hatta orta zamanlarda Osmanlılar zamanında bile Anadolu'da da vardı, 17. yüzyıla kadar da Azerbaycan Türklerinde de yaygındı. 10. yüzyılda Korkut adı Peçeneklerde de kullanılıyordu. Bütün bunlar, Korkut efsanesinin Oğuzlara İslam'dan önceki dönemden miras kalıp, onlarla birlikte batıya getirildiğini düşündürmektedir (Barthold, 2004: 97).

Korkut Ata insanların birçoğunun okuma-yazma bilmediği bir dönemde, özlü sözleriyle, düşünceleriyle, görüşleriyle insanlara rehber, yol gösterici olmuş, derin bilgileri, çok basit, halkın, her kesimden insanın anlayabileceği, güçlü, zengin, etkileyici bir dil ve üslupla dile getirmiştir. Bu yüzden

Dede Korkut, ölümünden sonra da hatırlanmakta, özlü sözleri, düşünceleri ve görüşleriyle insanlara yol gösterici olmaya devam etmektedir. Dede Korkut / Korkut Ata / Korkut, insanları iyiye ve güzele yönlendirmiş, bilgece öğütler vermiş, hanlara danışmanlık yapmış, hastaları tedavi etmiş, çevresindekileri güçlü dili ve müziğiyle etkilemiş, insanlara umut vermiştir. Bu yüzden Türk milleti, onu dilden dile, kuşaktan kuşağa yaşatmıştır. Dede Korkut Destanları bize eski Türklerin, atalarımızın yaşamını anlatır; atalarımızın dili, destani-hikayevi-efsanevi tarihi, kültürü, değerleri, inanışları, giyim kuşamaı, davranışları, gelenek ve görenekleri, ekonomik yaşamları, yönetim şekilleri, yaşadıkları coğrafya, yaşamlarında yeri olan hayvanlar ve bitkiler vb. birçok konu hakkında değerli bilgiler verir; Korkut Ata destanların anlatıcısı, atalarımıza dair bütün bu değerli bilgilerin bize ulaşmasında, ulaştırılmasında büyük bir emeği ve katkısı olan, tarihi, destani, hikayevi, efsanevi, mitolojik yönleri ve tabakaları olan bilge bir kişidir/karakterdir/tıptır, Türklerin atasıdır, atamızdır. Dede Korkut / Korkut Ata / Korkut, Türk milletinin, kültürünün en önemli ve temel unsurlarından biridir (Eyüboğlu, 2019: 500-501).

Dede Korkut, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, boğayı yenen Boğaç Han'a adını vermiştir. Bu sırada Dirse Han'a, oğlu Boğaç Han'a beylik, taht, at, koyun, deve, otağ, giysi vermesini istemiştir. Dirse Han da oğlu Boğaç Han'a beylik, taht vermiştir. Anlatının sonunda Dede Korkut boy boylayıp soy soylamış, dua (alkış) etmiştir.

Dirse Han: Dede Korkut Kitabı'nda *Dirse Han* olarak geçmektedir. Türkmenistan varyantında *Dersa Han*, *Derse Han* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı bir boyda, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda geçer. Türkmen varyantında adı bir boyda, Iza Berilediren Nesilsiz'de geçer (Gökyay, 1973: 322; Erdem, 1998: 796; Ercilasun, 2004: 64).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, Boğaç Han'ın babası olan Dirse Han, başlangıçta örnek bir Türk babası olarak görölmektedir; çocuğu olmadığı için üzölen, karısıyla nedenlerini sorgulayan, karısına büyük bir sevgi, sayđı duyduğu görölen, hoşgöröyle yaklaşan, çocuğunun olması için aç görse doyuran, çıplak görse onun giydiren, borçlu görse onun borcunu ödeyen, çocuğu olduğu zaman çok sevinen, olumlu bir insan profili çizmiştir. Destanda Boğaç Han'ın büyümesine kadar olumlu bir tip olarak görölen Dirse Han, Boğaç Han'ın büyümesinden sonra kırk mertin/kırk namertin araya girmesiyle zamanla olumsuz bir tip haline gelmiş, sonunda kırk namertin yönlendirmesiyle, zar zor bulduğu oğlunu bile ortadan kaldırma girişimine yönelmişti. Dirse Han tipinin anlatının başından sonuna doğru olumlu bir tipten olumsuz bir tipe doğru değişimi görölmektedir ki, bunda en büyük etken, onu yanlış yönlendirmiş olan kırk namerttir (Eyüboğlu, 2022b: 96).

Dirse Han, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, başkahraman Boğaç Han'ın babasıdır. Aslında destandaki hükümdardır. Bayındır Han'ın destana dahil olup sembolik hükümdar haline gelmesiyle birlikte, Dirse Han da bir Oğuz beyi haline gelmiştir. Destanda başta olumlu bir profil çizmiştir. Çocuğu olmadığı için üzölen, eşine karşı anlayışlı bir insandır. Zar zor bir çocuk sahibi olmuştur. Bayındır Han'ın meydanında boğayı yenen oğlu Boğaç Han adını almıştır. Bunun üzerine Dirse Han, Dede Korkut'un öğüdüyle, oğlu Boğaç Han'a beylik, taht ve mal varlığı vermiştir. Yani tahtı oğluna devretmiştir. Ancak Dirse Han'ın kırk yigidi, Boğaç Han'dan yüz göremeyince, Dirse Han ile Boğaç Han'ın arasını açmış ve kırk namert haline gelmiştir. Böyle Dirse Han da olumsuz bir profil haline gelmiştir. Gelişen olaylar sonucunda Dirse Han binbir güçlükle bulduğu oğlu Boğaç Han'ı okla vurmıştır. Boğaç Han, annesinin yardımıyla iyileşmiş, yine onun tavsiyesiyle, babası Dirse Han'ı kırk namertin elinden kurtarmıştır.

Dirse Han'ın Hatunu/Boğaç Han'ın Annesi: Dirse Han'ın hatunu vardır, ancak adı bilinmemektedir. Dirse Han'ın Hatunu, Dede Korkut Kitabı'nda *Dirse Han'ın Hatunu*, *Boğaç Han'ın Anası* olarak; Türkmen varyantında *Dersa Han'ın Zenanası*, *Ayalı*, *Naçarı*, *Buğaç Han'ın Acası* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı bir boyda, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda; Türkmen varyantında adı bir boyda, Iza Berilediren Nesilsiz'de geçer (Gökyay, 1973: 4-15; Erdem, 1998: 390).

Umay Türkeş Günay'ın belirttiğine göre, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, bir oğula sahip olmanın güçlüklerini ve imtiyazlarını bilen sağduyu sahibi bir kadın olarak Dirse Han'ın eşi, oğlunu bulup iyileştirmiştir. Gaflet içinde olan Dirse Han'ı kırk yigidi tutsak alıp düşmana teslim ettiklerinde, sağduyu sahibi, ilinin törelerine sayđılı, örnek bir kadın olan Dirse Han'ın eşi, Boğaç Han'ı babasını kurtarmaya ikna etmiştir (Türkeş Günay, 2000: 197).

Abdulselam Arvas'ın yazdığına göre, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, Boğaç Han'ın annesi; eşine sadakati, akli, şefkati, oğluna duyduğu sevgisiyle ideal bir kadın görünümündedir. Kocasına oğlunun hesabını sorması, anne şevkatinin yoğunluğunu açığa çıkarmaktadır. Çünkü bir erkek çocuğa sahip olmaları kolay olmamıştır. Boğaç Han'ın annesi, oğlunun peşinden giderek, onu iyileştirmeye çabalayarak korkusuz ve kahraman bir kadın olduğunun işaretini vermektedir (Arvas, 2008: 61).

Keziban Tekşan'a göre, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, Dirse Han'ın hatunu, çocuk sahibi olmadığı için Bayındır Han tarafından kara otağda kabul edilip, altına kara keçe serilip, önüne kara koyun yahnisinden ikram edilen kocası Dirse Han'a, çocuk sahibi olması için ulu bir toy düzenlemesini, aç görse doyurmasını, yalnızca görse giydirmesini, borçluyu borcundan kurtarmasını, bunun sonucunda bir ağzı dualının duasıyla Allah'ın onlara bir oğul vereceğini söylemiştir. Dirse Han'ın hatununun sezgi gücü yüksek olup, o, oğlunun ilk avı diye hazırlık yapmış ve kırk ince belli kızını alıp onları karşılamaya gitmiş, avdan dönen Dirse Han'ın yanında oğlunu göremeyince ona sormuş, Dirse Han'ın adamları ise hanın sarhoş olduğu için cevap veremeyeceğini, oğlunun (Boğaç Han) avda ve iyi olduğunu söylemiş, Dirse Han'ın karısı eve geri dönmüş ama sonra sezgi gücüyle, annelik sevgisiyle oğlunu aramaya gitmiş, oğlunu yerde yaralı yatarken bulmuş ve iyileştirmiş, eve getirmiş, yine sezgi gücüyle bunu, oğluna zarar vereceklerini sezerek Dirse Han ve adamlarından saklamıştır (Tekşan, 2017: 234-235).

Gürol Pehlivan'ın dile getirdiğine göre, Dede Korkut Kitabı'nda kadın konusunun işlendiği çalışmalarda, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'ndaki temel kadın figürü olan *Han Kızı*, ideal eş, anne ve hatun olarak resmedilmiştir. Destanda Han Kızı, dört hassas noktada ortaya çıkmış ve kocası Dirse Han ile oğlu Boğaç Han'ın hayatlarını yeniden kuracak müdahalelerde bulunmuştur ki, bu müdahaleler, onları yeniden hayata bağlayan, yenileyen niteliğiyle *doğum* olarak adlandırılabilir (Pehlivan, 2019: 198-199).

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, Boğaç Han'ın annesi her açıdan örnek bir Türk anasıdır. Boğaç Han ve annesi arasındaki sevgi, saygı, bağlılık, çağların içerisinde süzüle süzüle gelen, binlerce yıllık Türk kültüründeki, yaşamındaki ana-oğul arasındaki sevgi, saygı, bağlılığı yansıtmaktadır. Anlatıda kocası tarafından güzelliği tasvir edilen, kocasına verdiği tavsiyeyle oğul bulmasını sağlayan, kocasının yanında oğlunu göremeyince atına binip onu aramaya çıkan, yerde yaralı yatan oğlunun yaşam mücadelesinde onu hayata döndüren bu örnek Türk anası, en büyük saygıyı hak etmektedir. Dede Korkut Destanları'nda, bazı düşmanlara bile ad verildiği, Yalancıoğlu Yaltacuk'a bile düzmece ad uydurulduğu, bir boğayı öldürdüğu için Boğaç Han adının dört bir yana duyurulduğu destanlarda, böyle büyük iyiliklerde, hizmetlerde bulunmuş bir Türk kadınının, anasının, öteki destanlardaki örnek, vefalı Türk kadınları gibi (Bamsı Beyrek'in anası, yedi kız kardeşi, Salur Kazan'ın kızı vb.) adsız bırakılmış olması destanın, Dede Korkut Destanları'nın eksik ve eleştirilmesi gereken taraflarından biridir. Dede Korkut'ta önemli bir yere sahip, böyle iyilik ve sevgi dolu örnek Türk kadınlarının, analarının adsız bırakılmaması gerekirdi. Elbette ki bu durum, Türk kadınlarının toplumda önemli bir yere sahip olduğu, erkekle eşit tutulduğu eski Türk yaşamından sonraki dönemlerde ortaya çıkmıştır ve tarihi süreç içerisinde kadının değişen konumunun bir yansımasıdır (Eyüboğlu, 2022b: 96).

Hızır-İlyas: Dede Korkut Kitabı'nda *Hızır-İlyas* olarak geçmektedir. Türkmen varyantında *Hıdır* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı bir boyda, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda geçer. Türkmen varyantında adı rivayetlerde geçer (Gökay, 1973: 324; Erdem, 1998: 799).

Pertev Naili Boratav'a göre, Dede Korkut Kitabı'nda, aynı kişi olarak bazen Hızır, bazen ise Hızır-İlyas ismiyle, gri atı üzerinde, ölümcül biçimde yaralanmış kahramanın yardımına koşar; kahramanın çaresiz annesine, ayran ve yabancı çiçeklerden oluşan bir merhem hazırlamasını önerir. Halk aktarımlarının ozanları olan aşıklar, koruyucuları olarak destansı kişilik Hızır'ı kabul ederler. Hızır, çırakların şiir ve destan sanatına geçmesinde onlara el veren kişidir. Hızır, çırağa *aşk kadehinden* içirtir ve ona önceden belirlenen aşkının resmini gösterir. Hızır; Musevi, Hristiyan, Müslüman geleneklerinde ortak mitolojik bir kişiliktir; onun bazı özellikleri *Gilgamiş Destanı*'na dayanır; Hızır efsanesi, *İskendername*'den sonraki zamanda, Musa ve yol arkadaşlarının konu edilmiş olduğu Musevi efsanesi *Elias ve Rabbi Josue b. Levi*'de yer almaktadır; *Kuran*'da (18. Sure, 59.-81. ayetler) da geçmektedir. *Hızır* adı Arapça "yeşil kişi" anlamındaki *hadir* sözcüğünden türemiştir. Hızır; Türk aktarımlarındaki birçok efsanede, halk inancında da görülmektedir, bir peygamber olarak ele alınmıştır; hayat suyundan içtiği için ölümsüz olduğuna inanılır; günümüze kadar dünyada yaşadığına, özellikle de kendi adını

taşıyan, Hıristiyan geleneğinde kutsal Georg Bayramı (23 Nisan) diye bilinen, Hıdrellez Bayramı (5/6 Mayıs)'nın gecesinde ortaya çıktığına inanılır ki, Hıdrellez adı da Hızır ve İlyas (=Elias) sözcüklerinden türetilmiştir. İlyas, Hızır'ın yol arkadaşı olan diğer bir mitolojik kişiliktir, ya onun kardeşidir, ya da bir yerel aktarıma göre Ellez adında bir kadın olarak Hızır'ın sevgilisidir ve bayramlarının gecesini, dünyada yılda bir kez buluştuklarına inanılır. Birçok yerleşim yeri, Hızır'ın uğradığına inanılan veya onun bayramının kutlandığı yerlerdir. İnanış ve rivayetlere göre Hızır; eli açık bir hayırseverdir; bereketi ve çoğalmayı sağlar; baharda doğanın yeniden canlanmasını sağlar; Sararan çimenin yanından geçtiğinde yeşerdiğine inanılır; gıda maddelerine el sürmesiyle çoğalmanın ve refahın oluştuğuna inanılır; mucizevi güçlere sahip bir yaşlı olarak da tasvir edilir; darlık içinde olan insanlara, güçsüzlere, çölde çaresiz kalmışlara, denizde gemi kazası geçirenlere, gri atı üzerinde yardıma geldiğine inanılır. Bazı inanışlarda, yer yüzü ve sular, Hızır ve yoldaşı İlyas'ın arasında paylaştırılmıştır. Müslüman Türklerde, Hızır'ın Bahar Bayramı daha çok kadınların geleneklerindedir; Alevilerde, kış mevsiminde Ocak sonunda-Şubat başında düzenlenir, kurban kesilir ve birçok törenle kutlanır; Bektaşî törenlerinde her biri post diye adlandırılan 12 oturma yerinden birinin adı *Hızır'ın makamı*dır (Boratav, 2012: 71-79).

Orhan Şaik Gökyay'ın söylediğine göre, Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, Hızır-İlyas, iki yerde geçmekte olup, babasının oku ile yaralanan Boğaç Han'ın yarasını sığayıp ona bu yaradan dolayı ölmeyeceğini, anasının sütüyle birlikte dağ çiçeğinden yapılacak bir merhem sayesinde bu yaranın sağalacağını söyleyerek onu rahatlatmıştır (Gökyay, 1973: CCLXXXV).

Berdi Sarıyev'in belirttiğine göre, Türkmenler arasında, herhangi bir tehlike ile karşılaşıldığında veya içinden çıkılması zor bir durumda birisi yardıma gelirse "*Hızır Ata bolup yetişdin*" derler ki, bu inanç Dede Korkut'ta da görülmektedir. Türkmen Türkçesindeki "*Hastası gutulcak bolsa, tebibi üstüne geler*" deyimindeki tabip de boz atlı Hızır'dır (Sarıyev, 2000: 317).

Hızır-İlyas, Türk insanının, ihtiyacı olduğunda kendine bir yardım elinin uzanacağına, yaşadığı hayatın bolluk ve bereketle dolacağına, huzurlu ve mutlu bir dünyaya olan inancını, arzusunu, yaşam görüşünü, yüksek karakterini yansıtmakta ve içinde yaşadığımız dünyayı daha güzel bir yer yapmak konusundaki gayretini ortaya koymaktadır ki, bu bakımdan oldukça önemli, değerli, anlamlıdır. İçinde yaşadığımız dünyanın Hızır-İlyas'a, onun koruyuculuğuna, getireceği bolluk ve berekete her zaman ihtiyacı vardır (Eyüboğlu, 2019: 342).

Kam Gan: Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshasında *Kam Gan* olarak geçmektedir. Türkmenistan varyantında (Türkmen Halk Nüshası) *Kağan* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 3 boyda geçer: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yiğenek Boyu, Begil Oğlu Emren'in Boyu. Türkmen varyantında adı bir boyda, İza Berilediren Nesilsiz'de geçer (Gökyay, 1973: 4, 98, 115, 326; Erdem, 1998: 794).

Bayındır Han, Dede Korkut Kitabı'nda bir yerde *Kam Han*, üç yerde ise *Kam Gan oğlu* diye anılmaktadır. Atsız, burada *kam* ve *gan*'ın iki ayrı kelime mi, yoksa *kamgan* şeklinde yalnız bir isim mi olduğunun kestirilemeyeceğini söylemiş, ardından bu kelimenin Gök-Türk Kağanlarından ünlü İltiş Kutluğ Kağan'ın kardeşi ve onun yerine tahta geçen Kapagan Kağan'ın adını akla getirdiğini ve *Kamgan*'ın bu adın başka bir söylenişi olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca, Dede Korkut Kitabı'nda insan adı olarak Kabakkan (Kabukkan) adının geçtiğini, bu adın da Karamanlı Nişancı Mehmet Paşa tarihinde Osman Gazi'nin beşinci göbek atası olarak sayılan Kabak Alp'i hatırlattığını söylemiştir (Atsız, 1939: 308'den aktaran Gökyay, 1973: CXLVII).

Orhan Şaik Gökyay, "kam" kelimesinin, Bamsı Beyrek hikayelerinde de *Kam Bura* şeklinde geçtiğinden, bunun daha çok bir ünvan olduğunu ve *Kamgan*'ın tek bir ad olamayacağını söylemiştir (Gökyay, 1973: CXLVII).

Ahmet Pirverdioğlu, tarihin belli bir döneminde, özellikle ilk devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, din adamlarının krallık makamını işgal etmesi ya da tam tersi kralın din adamı/kahin görevini üstlenmesinin birçok kültürlerce bilindiğini, Dede Korkut Hikayeleri'nde Hanlar Hanı Bayındır Han'ın da bir *Kam oğlu* olmasının Türk kültüründe de bu olayın yer alması düşüncesini uyandırdığını belirtmiştir (Pirverdioğlu, 2000: 297).

Adem Aydemir'e göre, Kam-Gan, *Kam-Han*'dır (Aydemir, 2010: 185-204).

Dede Korkut'ta, Bayındır Han'ın babası Kam Gan'dır. Büyük olasılıkla bu adın aslı Kapagan ya da Kağan'dır. Nitekim Türkmen varyantında Kağan şeklinde geçmesi de dikkate değerdir. Bu durum

Bayındır Han'ın babasının isminin de eski bir Türk hükümdarının anısıyla ilgili olduğunu göstermektedir (Eyüboğlu, 2022: 285).

Sonuç

Dede Korkut Destanları'ndaki bazı kişilerin adı birçok boyda geçerken, bazı kişilerin adı ise sadece bir boyda geçmektedir. Destanın tüm varyantları bir bütün olarak değerlendirildiğinde adı geçen kişilerin sayısı çok daha fazladır. Dede Korkut'ta geçen kişi adları eski Türk adlarıdır. Bunların bazıları *Eski Türk Yazıtları*'nda ve eski eserlerde de geçmektedir. Dede Korkut'taki kişi isimlendirmeleri eski Türk kültürünün ve adlandırma geleneğinin bir devamıdır ve Gök-Türk döneminde kullanılan adlandırma şekline uygundur. Dede Korkut'taki her bir kahramanda birçok farklı tarihi tabaka bulunmaktadır.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nun konusu, bir baba-oğul mücadelesi görünümündeki taht ve nüfuz mücadelesidir. Ancak destanın çok daha eski efsanevi-mitolojik-şamanistik kökleri olabilir.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda üç farklı bölüm ve zaman ön plana çıkmaktadır; Boğaç Han'ın doğumu, Boğaç Han'ın ad alması ve Boğaç Han ile babası Dirse Han arasındaki mücadele. Anlatı bir destan, aynı zamanda mitoloji ürünü olduğundan zaman kavramı fazla önemli değildir. Anlatıdaki kişilerin/karakterlerin/tiplerin birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik yönleri vardır. Anlatıdaki olayların, kişilerin Türk tarihinde, kültüründe bazı açılardan benzerleri vardır. Anlatı her ne kadar tarihi, coğrafi unsurlar içerse de bir sözlü kültür metnidir, Oğuzların/eski Türklerin binlerce yıllık geniş bir zaman dilimini, binlerce kilometrelik geniş bir coğrafyayı içermektedir.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Dede Korkut'ta az kişinin adının geçtiği boylardan biridir. Destanın başkahramanı Boğaç Han'dır. Bu boyda, diğer Dede Korkut boylarında geçen birçok kişi görülmez. Bu açıdan bu boy diğer Dede Korkut boylarından farklıdır. Bu boydaki karakterler oldukça gerçekçi bir biçimde ele alınmışlardır, bu açıdan bugünkü roman ve dizi karakterlerine benzerler, oldukça insanidirler.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda Bayındır Han, Boğaç Han, Dede Korkut, Dirse Han, Dirse Han'ın Hatunu, Hızır-İlyas, Kam Gan kişi adları geçmektedir.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda, karı, koca, oğul arasında geçen karşılıklı konuşmalar, soylamalar, güzel hitaplar, tasvirler Türk tarihinin derinliklerinden gelen, Türklerin ailevi değerlerini ve yüksek karakterini yansıtan, Türk kültürünün en orijinal, en güzel örneklerinden biridir ve hangi dilden, kültürden olursa olsun, tüm insanların duygu ve düşüncelerine hitap eden yüksek bir medeniyet ve edebiyat seviyesinin ürünü olarak eşsizdirler ve insanlık var olduğu müddetçe en güzel, en insani duyguları gelecek nesillere anımsatacaklardır.

Kaynakça

- Abdulla, K. (2015). *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*. Akt. Ali Duymaz. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akkoyun Koç, T. (2020). *Dede Korkut Hikâyelerinde Söylem Çözümlemesi Ve Kültürel Kimliğin Öğretimi*. Doktora tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Alimov, R. (2014). *Tanrı Dağı Yazıtları - Eski Türk Runik Yazıtları Üzerine Bir İnceleme*. Konya: Kömen Yayınları.
- Aliyev, Kamran (2018). *Açık Kitap: Dede Korkut*. Akt. Rabia Işık. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Alptekin, A. B. (2001). Bamsı Beyrek Hikayesinin Elazığ Varyantı Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (9), 255-275.
- Amanoğlu, E. K. (1999). "Kişi Adlarında Eski İnançların İzleri: Dede Korkut", *Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 11, s. 53-59.
- Arslan, M. ve Köktürk, M. (1998). Boğaç Han Hikayesinde Davranış Analizi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2 (2), 247-255.
- Arvas, A. (2008). Kitab-ı Dedem Korkut Poetikasının Bazı Sorunları Üzerine (Boğaç Han Hikayesi Örneği). *Turkish Studies*, Volume 3/2 (Spring 2008), 43-63.

- Aydemir, A. (2010). "Dede Korkut Oğuzları'ndaki Kam Oğullarına Dair", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 189, s. 185-204.
- Barthold, V. V. (2004). *Orta Asya Türk Tarihi -Dersleri-*. Ankara: Çağlar Yayınları.
- Bayat, F. (2003). *Korkut Ata: Mitolojiden Gerçekliğe Dede Korkut*. Ankara: KaraM.
- Bekki, S. (2016). "Dedem Korkut Kitabı ile Altay Destanı Maaday-Kara Arasındaki Tarihi-Genetik Bağ", III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi "Dede Korkut ve Türk Dünyası" (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) *Bildiriler Kitabı*, 1. cilt, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 275-284.
- Boratav, P. N. (2012). *Türk Mitolojisi / Oğuzların - Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*. Çev. Recep Özbay. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Caferoğlu, A. (1959). "Dedem Korkut Hikâyelerinin Antroponim Yapısı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 7, s. 59-80.
- Çetinkaya, G. (2013). Dede Korkut Hikayelerinde Sembol Olarak Meydan. *Milli Folklor*, (98), 73-86.
- Ekici, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası, Soylamalar Ve 13. Boy, Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi, Orijinal Metin (Tıpkıbasım), Transkripsiyon, Aktarma*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Eliuz, Ü. (2001). "Dede Korkut Hikâyelerindeki şahıs Kadrosunun Karakter Yapıları Bakımından İncelenmesi", *Bilig*, S. 18 (Yaz 2001), s. 63-86.
- Ercilasun, A. B. (2004). "Zikredilen şahıslara Dayanılarak Dede Korkut Boylarının Kronolojik Sıralanması", II. Milletlerarası Dede Korkud Kollokyumu (Bakü, Azerbaycan, 21-26 Aralık 1998); *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1998/I, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 61-69.
- Erdem, M. (1998). *Dede Korkut Türkmenistan Varyantları*. Doktora tezi. Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ergin, M. (1964). *Dede Korkut Kitabı / Metin - Sözlük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ergin, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I. / Giriş - Metin - Faksimile*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Ergin, M. (2017). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Eyüboğlu, D. C. (2019). *Korkut*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Eyüboğlu, D. C. (2022). Dede Korkut'taki Bayındır Han Üzerine Bir Değerlendirme. *Anasay*, (22), 275-315.
- Eyüboğlu, D. C. (2022b). Dede Korkut'taki Boğaç Han. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi (TURKSOSBİLDER)*, 7 (1), 87-102.
- Eyüboğlu, D. C. (2024). *Dede Korkut Destanları*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Gökyay, O. ř. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müşteşarlığı Kültür Yayınları.
- Gülensoy, T. (1988). "Dede Korkut Hikayelerinin Anadolu ve Rumeli'deki İzleri: "Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı"nın Bünyan; "Delı Dumrul Destanı"nın Rumeli Varyantı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, S. 36, s. 97-111.
- Hacıyev, T. (1999). *Dede Qorqud: Dilimiz, Düşüncemiz*. Bakı: Yeni Neşrler Evi, "Elm" Neşriyyatı.
- Heyet, C. (2004). "Dede Gorgud Destanlarının Tarihine Bir Bahış", II. Milletlerarası Dede Korkud Kollokyumu (Bakü, Azerbaycan, 21-26 Aralık 1998); *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1998/II, S. 41, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 77-81.
- İbrayev, ř. (2000). "Ebedi Miras", akt. Nurettin Aksu, *Kazakistan'da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 15-43.
- Jirmunskiy, V. M. (1961). "Kitabı Korkud" ve Oğuz Destanı Geleneği", çev. İsmail Kaynak, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, S. 100, s. 609-629.

- Kemaloğlu, M. (2019). *Dede Korkut (Destan İğre Tarih)*. Ankara: Raf Kitabevi.
- Kırman, Ü. (2004). *Dede Korkut Anlatılarının Karşıtlıklar Kuramına Göre Çözümlemesi Ve Bu Kuramın Anlatı Öğretiminde Kullanımı*. Doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kocasavaş, Y. (2014). "Korkut Ata'yla İlgili Bazı Kayıtların Düşündürdükleri". *İlmi Araştırmalar*, S. 0 (8): s. 139-144.
- Mermi, H. (2023). *İstahri, İbn Fadlan ve Ebu Hamid El-Gırnati Seyahatnamelerinde Yer Alan Halk Bilim Unsurlarının İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Oğuz, Ö. (2004). "Destan Tanımı Ve Eski Türk Destanları", *Millî Folklor*, S. 62, s. 5-7.
- Oy, A. (1959). "Dede Korkut Kitabında Kahramanların Ad Almaları", *Türk Dili*, S. 99, s. 150-152.
- Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut -Dresden Nüshası- Metin, Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pehlivan, G. (2019). Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanında Han Kızı Kaç Kez Doğurur?, *Dünya Kültür Mirası Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu (25-27 Nisan 2019/Bayburt) Bildiri Kitabı*, edit. Ferdi Güzel-Turgay Kabak. Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları. s. 197-207.
- Pirverdioğlu, A. (2000). "Dede Korkut ve Şamanizm", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 293-299.
- Sakaoğlu, S. (1998). "Salur Kazan'un İvi Yağmalandığı Boy'daki Yiğit Tasvirleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, C. 46, S. 1998/1, s. 119-130.
- Sarıyev, B. (2000). "Dede Korkut'ta Geçen Bazı Gelenek-Görenekler, Halk İnanışları, Deyimler ve Bugün Türkmenistan'daki İzleri", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 311-319.
- Sertkaya, O. F. (2022). "Dede Korkut Kitabı'nın Bursa Yazmasının "Giriş" Bölümü", *Dede Korkut Kitabı Bursa Yazması Tıpkıbasım*, Proje Koordinatörü: Hüseyin Buran. Bursa: Bursa Kültür Anonim Şirketi / Star Matbaacılık. s. 9-18.
- Shahgöli, N. K. ve Yaghoobi, V. ve Aghatabai, S. ve Behzad, S. (2019). Dede Korkut Kitabı'nın Günbet Yazması: İnceleme, Metin, Dizin ve Tıpkıbasım. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 16 (2), 147-379.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar / (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilatı - Destanları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Şahin, A. (2017). *Dede Korkut Hikâyeleri'nde Yapı*. Yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Şahin, V. (2009). Boğaç Han Hikâyesinin Anlatı Düzlemindeki Görünümü. *Turkish Studies*, 4 (8), 2099-2128.
- Tekşan, K. (2017). "Dede Korkut Hikayelerinde Yaratıcı Düşünce ve Yaratıcı Kişilik Özellikleri", *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, S. 5(2), s. 225-237.
- Tezcan, S. ve Boeschoten, H. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tural, S. ve Nurmemmet, A. (1999). *Gorkut Ata Türkmen Halk Nüshası*. Ankara: Türkmenistan Milli Kolyazmalar Enstitüsü Yayını.
- Türkeş Günay, U. (2000). "Dede Korkut Kitabı ve Toplumsal Değerlerin Tahlili", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 191-202.
- Uç, H. (2003). "Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi", *Milli Folklor*, S. 60, s. 47-56.